

Politechnika Białostocka

Wydział Zarządzania

Międzynarodowy Chiński i Środkowo-Wschodnioeuropejski
Instytut Logistyki i Nauki o Usługach

dr Katarzyna Czerewacz-Filipowicz

AUTOREFERAT

*Załącznik do wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego
w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia*

Białystok 2017

Spis treści

1. IMIĘ I NAZWISKO	3
2. WYKSZTAŁCENIE	3
3. INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU W JEDNOSTKACH NAUKOWYCH	4
3.1. Przebieg pracy zawodowej.....	4
3.2. Stanowiska organizacyjne pełnione w uczelni	4
4. WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO	5
4.1. Tytuł osiągnięcia naukowego.....	5
4.2. Wykaz prac naukowych dokumentujących osiągnięcie naukowe	5
4.3. Omówienie celu naukowego i osiągniętych wyników	6
5. OMÓWIENIE POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH.....	35
6. OMÓWIENIE OSIĄGNIĘĆ DYDAKTYCZNYCH I ORGANIZACYJNYCH.....	41
7. PODSUMOWANIE	44

1. IMIĘ I NAZWISKO

Katarzyna Czerewacz-Filipowicz

2. WYKSZTAŁCENIE

- 2001** **Uzyskany stopień naukowy:** doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce.
Uczelnia: Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych.
Tytuł rozprawy: *Zakres i charakter procesów integracyjnych w ramach Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu.*
Promotor: dr hab. Stanisław Naruszewicz, prof. nzw. PB
Recenzenci: prof. dr hab. Erhard Cziomer, prof. zw. (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie)
prof. dr hab. Jerzy Rymarczyk, prof. zw. (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu)
- 1997** **Uzyskany tytuł zawodowy:** magister nauk ekonomicznych
Uczelnia: Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Ekonomii
Tytuł rozprawy: *Polityka handlu zagranicznego Polski w latach 1990-1997 w świetle umów z ugrupowaniami integracyjnymi w Europie.*
Promotor: dr hab. inż. Henryk Podedworny, prof. nzw. UwB
Recenzent: dr hab. Aleksander Maksimczuk, prof. nzw. UwB

3. INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU W JEDNOSTKACH NAUKOWYCH

3.1. Przebieg pracy zawodowej

- od 2016** adiunkt, Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Międzynarodowy Chiński i Środkowo-Wschodnioeuropejski Instytut Logistyki i Nauki o Usługach
- 2006-2016** adiunkt, Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Ekonomii i Nauk Społecznych
- 2013** Visiting Researcher, The United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies (UNU-CRIS), Brugge, Belgium
- 2001-2006** adiunkt, Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Prawa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
- 2000-2011** wykładowca, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. S. Staszica w Białymstoku, Katedra Stosunków Międzynarodowych, Zakład Organizacji Międzynarodowych
- 1998-2001** asystent, Politechnika Białostocka, Instytut Zarządzania i Marketingu, Katedra Prawa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych

3.2. Stanowiska organizacyjne pełnione w uczelni

- 2006-2012** zastępca kierownika Katedry Ekonomii i Nauk Społecznych, Wydział Zarządzania, Politechnika Białostocka

4. WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO

4.1. Tytuł osiągnięcia naukowego

Zgodnie z art. 16, ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.) osiągnięcie naukowe określa się tytułem:

Koncepcja integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim

4.2. Wykaz prac naukowych dokumentujących osiągnięcie naukowe

Osiągnięcie naukowe zostało opublikowane i rozpowszechnione w formie jednotematycznego cyklu 6 publikacji, składającego się z: 2 monografii, 1 artykułu naukowego i 3 publikacji w wydawnictwach konferencyjnych indeksowanych przez *Thomson Reuters® Web of Science®*. Wykaz prac wskazanych jako osiągnięcia naukowe obejmuje następujące publikacje:

- [1] **Czerewacz-Filipowicz K.**, *Regionalizm i regionalizacja w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Wpływ EAUG na integrację handlową państw członkowskich z gospodarką światową*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2016, 167 s. [ISBN 978-83-65596-10-9], monografia naukowa

Recenzenci monografii:

dr hab. Robert Władysław Ciborowski, prof. UwB, Uniwersytet w Białymstoku

dr hab. Rafał Matera, prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki

- [2] **Czerewacz-Filipowicz K., Konopelko A.**, *Regional Integration Processes in the Commonwealth of Independent States – Economic and Political Factors*, Springer International Publishing AG, Cham 2017, 348 s. [ISBN 978-3-319-47562-2], doi:10.1007/978-3-319-47563-9

Recenzenci monografii:

Anonimowi

Mój wkład w pisaniu tej pracy polegał na: (i) opracowaniu koncepcji i metodyki badawczej określenia wpływu poszczególnych czynników ekonomicznych na integrację odgórną i oddolną w WNP (Wspólnocie Niepodległych Państw), EAWG/EAUG (Euroazjatyckiej Wspólnocie Gospodarczej/Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej), PZRB (Państwie Związkowym Rosji i Białorusi), GUAM (Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdawii); (ii) przeprowadzenie badań zależności między wyselekcjonowanymi czynnikami ekonomicznymi a, poziomem integracji odgórnej i oddolnej; (iii) sformułowanie wniosków. Poza tym, zbadałam przesłanki, zakres i przebieg procesów integracji odgórnej i oddolnej w WNP, EAWG/EAUG i PZRB. Badania zaprezentowane w pracy dotyczyły przeanalizowania wpływu czynników ekonomicznych i politycznych na powstanie, rozwój, efekty i perspektywy poszczególnych inicjatyw integracyjnych na obszarze

postradzieckim. Mój wkład w badaniach dotyczących procesów ekonomicznych wynosił 100%, a w całej pracy 50%. Rozdziały: 2, 3, 4, 7, 8 i 9 prezentują w całości moje badania i zostały napisane przeze mnie. Rozdziały 1, 6, 14, 15, 16, 17, 18 i 19 są mojego autorstwa w 50 %. Informacja o autorstwie poszczególnych rozdziałów znajduje się w książce w części: *Preface*.

- [3] **Czerewacz-Filipowicz K.**, *Paradygmat neofunkcjonalny w badaniach nad pozaeuropejskimi ugrupowaniami gospodarczymi na przykładzie Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej*, „Przegląd Europejski” 2011, nr 1(22), s. 87-95; lista B MNiSW (6 punktów w 2011 roku)
- [4] **Czerewacz-Filipowicz K.**, *The Eurasian Economic Union: complimentary or competitive structure to the European Union* [w:] *Business Challenges in the Changing Economic Landscape* Vol. 1, eds Mehmet Huseyin Bilgin, Hakan Danis, Ender Demir, Ugur Can; Springer International Publishing, 2016, s. 473-482; publikacja w wydawnictwie konferencyjnym, wcześniejsze edycje indeksowane przez Thomson Reuters® Web of Science®
DOI 10.1007/978-3-319-22596-8_34
- [5] **Czerewacz-Filipowicz K.**, *New economic dimension of the Eurasian Economic Union* [w:] *Economic and Social Development: 16th International Scientific Conference on Economic and Social Development: The Legal Challenges of Modern World: Book of Proceedings*, Split, September 1-2, 2016, eds Zeljka Primorac, Candida Bussoli, Nicholas Recker, 2016, s. 567-576, publikacja w wydawnictwie konferencyjnym indeksowanym przez Thomson Reuters® Web of Science®
WOS:000391254400058
- [6] **Czerewacz-Filipowicz K.**, *Economic and Geoeconomic Effects of the Eurasian Economic Union: Trade Aspects* [w:] *Country Experiences in Economic Development, Management and Entrepreneurship*. Vol. 4, 2017, eds. Mehmet Huseyin Bilgin, Hakan Danis, Ender Demir, Ugur Can, Springer International Publishing, 2017, s. 331-339; publikacja w wydawnictwie konferencyjnym, indeksowanym przez Thomson Reuters® Web of Science®
DOI: 10.1007/978-3-319-46319-3_21
WOS:000401101000021

4.3. Omówienie celu naukowego i osiągniętych wyników

Międzynarodowa ekonomiczna integracja regionalna we współczesnym świecie jest zjawiskiem powszechnym. Uczestniczą w niej niemal wszystkie państwa na świecie, a wiele z nich decyduje się na członkostwo w więcej niż jednym porozumieniu integracyjnym. Zgodnie z danymi Światowej Organizacji Handlu¹, w gospodarce światowej funkcjonuje obecnie prawie 450 różnych umów integracyjnych. Zakres, charakter i specyfika poszczególnych ugrupowań integracyjnych znacznie się różnią, choć wszystkim im przyświecają te same cele w postaci przyspieszenia tempa rozwoju gospodarczego, zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego i politycznego oraz poprawy pozycji państw członkowskich w międzynarodowym podziale pracy. Zbadanie

¹ https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rtajuly-dec16_e.pdf

i rozumienie przesłanek, przebiegu i konsekwencji poszczególnych procesów międzynarodowej integracji regionalnej to jedno z najważniejszych współcześnie zadań ekonomii międzynarodowej.

Teoria międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej podlega stałej ewolucji wynikającej w dużej mierze ze zmian zachodzących we współczesnej gospodarce światowej. Geneza teorii międzynarodowej integracji regionalnej powiązana jest z rozwojem procesów integracyjnych na kontynencie europejskim. Niemniej, uwarunkowania poszczególnych regionów współczesnego świata spowodowały, że z czasem potrzebne stały się zarówno nowe narzędzia służące badaniu integracji pozaeuropejskich, jak i koncepcje dotyczące jej przebiegu i efektów. Rozpad systemu dwubiegunowego zmienił szereg uwarunkowań ekonomicznych we współczesnym świecie, doprowadził też do przyspieszenia procesów globalizacyjnych. Na mapie świata zamiast ZSRR pojawiło się 15 państw, które musiały zbudować system relacji ekonomicznych z gospodarką światową. Niejako równocześnie z rozpadem ZSRR, na jego obszarze pojawiły się koncepcje międzynarodowej integracji regionalnej, których uwarunkowania odbiegały znacznie od tych występujących w innych częściach świata, a w szczególności w Europie Zachodniej.

Państwa obszaru postradzieckiego w zakresie łączących je więzi gospodarczych i politycznych ewoluowały w różnych kierunkach. Na przestrzeni ostatnich 25 lat, nie sposób wskazać wyraźnego trendu ewolucji, a jedynie okresy charakteryzujące się wyraźnym trendem. Nałożyły się tu bowiem dwa niespotykane dotąd w gospodarce światowej zjawiska: z jednej strony, dywersyfikacja powiązań gospodarczych będąca wynikiem rozpadu ZSRR, skutkująca w wielu sytuacjach zmniejszeniem stopnia integracji oddolnej, a z drugiej strony inicjatywy integracji odgórnej dążące nie tylko do utrzymania pewnych więzi ekonomicznych², ale również do wytworzenia nowych. Obszar postradziecki stał się prawdziwym wyzwaniem badawczym w zakresie zachodzących na nim procesów ekonomicznych. W przypadku procesów międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej ze względu na nakładanie się procesów integracji i dezintegracji gospodarczej w regionie, zasadniczą trudność i wątpliwość budzi rozgraniczenie stopnia i charakteru integracji oddolnej i odgórnej na badanym obszarze.

Z powyższych powodów, a także ze względu na fakt, że regionalizm na obszarze postradzieckim charakteryzują się dużą dynamiką i zmiennością, a najbardziej zintegrowana struktura czyli Euroazjatycka Unia Gospodarcza funkcjonuje stosunkowo krótko, powstała luka badawcza odnosząca się do procesów integracyjnych zachodzących w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i innych inicjatyw na obszarze postradzieckim zarówno w odniesieniu do teorii jak i w odniesieniu do zbadania efektów ekonomicznych EAUG.

² E. Vinokurov i A. Libman stworzyli specjalne pojęcie na określenie tych procesów: „holding-together regionalism” w odróżnieniu do „coming-together regionalism” obserwowanego w Unii Europejskiej i wielu innych inicjatywach. Termin został zdefiniowany w: Libman A., Vinokurov E. (2012), Holding-Together Integration: 20 Years of the Post-Soviet Integration, Palgrave Macmillan, London. Choć używany jest też w wielu innych opracowaniach.

Dotychczasowe badania obszaru postradzieckiego dotyczą bardzo wielu różnych procesów ekonomicznych i politycznych. Nie dotyczą natomiast cech i efektów międzynarodowej integracji regionalnej na tym obszarze jako takiej. Nawet w tej warstwie, gdzie badacze zajmują się efektami i kondycją wybranych inicjatyw integracyjnych w regionie nie zostało do tej pory dokonane kompleksowe opisanie i zbadanie samej międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim ze wskazaniem cech, efektów i głównych czynników sprawczych, w odniesieniu zarówno do poszczególnych inicjatyw integracyjnych, jak i dwunastu państw obszaru postradzieckiego będących ich uczestnikami.

Głównym celem prowadzonych przeze mnie badań było opracowanie kompleksowego modelu międzynarodowej, ekonomicznej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim, w formie koncepcji „integracji strukturalnej”. Aby zrealizować cel główny, sformułowałam pięć celów szczegółowych. Pierwszym celem było wskazanie cech charakterystycznych procesów integracyjnych w ramach inicjatyw integracyjnych na obszarze postradzieckim, ze szczególnym uwzględnieniem EAUG oraz odniesienie ich do teorii i praktyki międzynarodowej integracji ekonomicznej. Celem drugim było przeprowadzenie kompleksowej analizy wpływu wyselekcjonowanych czynników ekonomicznych na stopień integracji odgórnej i oddolnej 12 poszczególnych państw badanych. Cel trzeci stanowiło określenie efektów handlowych jakie wywołują procesy integracyjne w ramach poszczególnych inicjatyw integracyjnych. Cel czwarty odnosił się do zbadania wpływu międzynarodowej integracji ekonomicznej na stopień integracji z gospodarką światową. Ze względu na fakt, że jedynie na obszarze Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej udało się efektywnie wprowadzić etap unii celnej, weryfikacja zależności między integracją regionalną, a integracją z gospodarką światową dotyczyła wyłącznie państw EAUG. Celem piątym badań była konceptualizacja pojęcia „integracji strukturalnej” obejmującej swym zasięgiem cechy, charakter, mechanizmy procesów międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej zachodzącej na obszarze postradzieckim.

Koncepcja międzynarodowej ekonomicznej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim została przeze mnie opracowana w wyniku realizacji 7 następujących zadań badawczych o charakterze poznawczym (zadania 1, 2 i 3), eksplanacyjnym (zadania 5 i 6), metodologicznym (zadania 4 i 7) i aplikacyjnym (zadania 4 i 7):

- 1) krytyczna analiza dorobku naukowego dotyczącego badań nad międzynarodową ekonomiczną integracją regionalną;
- 2) krytyczna analiza dorobku naukowego dotyczącego relacji ekonomicznych między 12 państwami obszaru postradzieckiego;
- 3) zbadanie przesłanek i przyczyn międzynarodowej integracji gospodarczej na obszarze postradzieckim;
- 4) budowa autorskiego instrumentarium badawczego;
- 5) autorska identyfikacja mechanizmów, które zachodzą w ramach ekonomicznych procesów integracyjnych na obszarze postradzieckim;

- 6) zbadanie wyselekcjonowanych efektów ekonomicznych integracji regionalnej na obszarze postradzieckim;
- 7) zdefiniowanie, konceptualizacja i określenie zakresu międzynarodowej integracji strukturalnej.

Wyniki przeprowadzonego procesu badawczego zostały zaprezentowane w cyklu publikacji naukowych. Wykaz najważniejszych osiągnięć uzyskanych w ramach poszczególnych zadań badawczych wraz z podaniem numeru pozycji publikacji z wskazanego w punkcie 4.2 cyklu dokumentującego osiągnięcie naukowe przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Zestawienie zadań badawczych i osiągnięć z poszczególnymi częściami cyklu publikacji dokumentujących osiągnięcie naukowe

Zadania badawcze	Najważniejsze osiągnięcia badawcze [nr pozycji z wskazanego w punkcie 4.2 cyklu publikacji]
<p>Zadanie 1 Krytyczna analiza dorobku naukowego dotyczącego badań nad międzynarodową ekonomiczną integracją regionalną</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kwerenda publikacji polskich i zagranicznych dotyczących procesów międzynarodowej regionalnej integracji ekonomicznej [1, 2, 4] • zgromadzenie, uporządkowanie i prezentacja dostępnych w literaturze definicji pojęcia „międzynarodowa regionalna integracja gospodarcza” [1,2] • zgromadzenie, uporządkowanie i prezentacja dostępnych w literaturze klasyfikacji etapów i form międzynarodowej integracji gospodarczej [1, 2] • autorska prezentacja zidentyfikowanych i uporządkowanych cech charakteryzujących zjawiska: integracji odgórnej i oddolnej [1, 2] • zgromadzenie, uporządkowanie i prezentacja możliwych ekonomicznych efektów międzynarodowej integracji gospodarczej [1] • identyfikacja metod służących do badania efektów międzynarodowej integracji ekonomicznej [1, 2, 3] • wyłonienie obszarów potencjalnych efektów ekonomicznych będących efektem międzynarodowej integracji gospodarczej na obszarze postradzieckim [1, 2, 3]
<p>Zadanie 2 Krytyczna analiza dorobku naukowego dotyczącego relacji ekonomicznych między 12 państwami obszaru postradzieckiego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kwerenda publikacji polskich i zagranicznych dotyczących międzynarodowych relacji ekonomicznych w tym procesów międzynarodowej integracji ekonomicznej na obszarze postradzieckim [1, 2, 4, 5, 6] • zgromadzenie, uporządkowanie i prezentacja dostępnych w literaturze podejść badawczych odnoszących się do relacji ekonomicznych między państwami obszaru postradzieckiego [1, 2, 3] • zgromadzenie, uporządkowanie i prezentacja dostępnych w literaturze wyników badań dotyczących przesłanek, przebiegu i efektów procesów międzynarodowej integracji ekonomicznej na obszarze postradzieckim [1, 2, 3, 4] • prezentacja koncepcji i podejść badawczych dotyczących międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim i ich porównanie [1, 2] • identyfikacja i weryfikacja instrumentów najczęściej wykorzystywanych do oceny procesów międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim [2] • zbadanie mocy eksplanacyjnej poszczególnych teorii i koncepcji (konceptów) międzynarodowej integracji regionalnej w odniesieniu do obszaru

Zadania badawcze	Najważniejsze osiągnięcia badawcze [nr pozycji z wskazanego w punkcie 4.2 cyklu publikacji]
	postradzieckiego [1, 2, 3]
Zadanie 3 Zbadanie przesłanek i przyczyn międzynarodowej integracji gospodarczej na obszarze postradzieckim	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja, zbadanie i autorska klasyfikacja przesłanek wewnętrznych tworzenia poszczególnych porozumień integracyjnych na obszarze postradzieckim [1, 2] • identyfikacja i zbadanie oraz autorska klasyfikacja przesłanek zewnętrznych poszczególnych porozumień integracyjnych na obszarze badanym [1, 2] • identyfikacja, zbadanie i autorska klasyfikacja przesłanek determinujących poszczególne państwa badane do wyborów kierunków międzynarodowej integracji gospodarczej [1, 2]
Zadanie 4 Budowa autorskiego analityczno-statystycznego instrumentarium badawczego	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja obszarów funkcjonalnych w relacjach gospodarczych między państwami na obszarze postradzieckim [1, 2, 3] • opracowanie listy czynników determinujących procesy międzynarodowej regionalnej integracji ekonomicznej na badanym obszarze [2] • opracowanie autorskiego zestawu analityczno-statystycznych instrumentów umożliwiających badanie determinant ekonomicznych procesów międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej na badanym obszarze [1, 2] • opracowanie autorskiego zestawu analityczno-statystycznych instrumentów badania wybranych efektów handlowych międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej [1, 2] • utworzenie i opracowanie bazy danych statystycznych potrzebnej do przeprowadzenia badań [1, 2, 4, 5, 6]
Zadanie 5 Autorska identyfikacja mechanizmów, które zachodzą w ramach ekonomicznych procesów integracyjnych na obszarze postradzieckim	<ul style="list-style-type: none"> • zbadanie stopnia integracji odgórnej i oddolnej w ramach poszczególnych ugrupowań integracyjnych na obszarze postradzieckich na przestrzeni ostatnich 25 lat [1, 2] • zbadanie i ocena mechanizmu wpływu poziomu PKB, PKB per capita (w cenach bieżących i według parytetu siły nabywczej) i międzynarodowej koniunktury gospodarczej na procesy integracji oddolnej i odgórnej w państwach badanych [1, 2] • opracowanie map powiązań handlowych 12 państw badanych na obszarze postradzieckim [2] • zbadanie stopnia integracji handlowej każdego z dwunastu badanych państw obszaru postradzieckiego w ramach ugrupowań integracyjnych na obszarze postradzieckim, w których dane państwo uczestniczy bądź uczestniczyło na przestrzeni ostatnich 25 lat [1, 2] • identyfikacja i ocena mechanizmów integracji handlowej państw badanych na obszarze postradzieckim [1, 2, 4] • zbadanie przepływów bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w 12 badanych państwach postradzieckich [2] • identyfikacja i zbadanie mechanizmu wpływu EAUG na stopień integracji gospodarczej państw członkowskich z gospodarką światową [1, 5, 6]
Zadanie 6 Zbadanie wybranych efektów ekonomicznych integracji regionalnej	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja efektów handlowych międzynarodowej integracji gospodarczej w ramach poszczególnych badanych ugrupowań integracyjnych [1, 2, 4] • identyfikacja efektów handlowych badanych inicjatyw integracyjnych z perspektywy poszczególnych 12 państw badanych [1, 2, 4]

Zadania badawcze	Najważniejsze osiągnięcia badawcze [nr pozycji z wskazanego w punkcie 4.2 cyklu publikacji]
na obszarze postradzieckim	<ul style="list-style-type: none"> • identyfikacja wpływu międzynarodowej integracji regionalnej na gospodarki państw badanych [1, 2] • identyfikacja efektów wprowadzenia unii celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji i ocena jej wpływu na gospodarki tych państw i ich międzynarodowe relacje gospodarcze [1, 3, 5, 6] • ocena wpływu procesów integracyjnych na obszarze postradzieckim na napływ BIZ do poszczególnych państw badanych [2] • ocena wpływu poszczególnych inicjatyw integracyjnych na międzynarodowe stosunki gospodarcze poszczególnych 12 państw [1, 2, 4, 5, 6]
Zadanie 7 Synteza koncepcji międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim	<ul style="list-style-type: none"> • koncept międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim w relacji do regionalizmu i regionalizacji [1, 2] • definicyjne ujęcie międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim [1, 2] • integracja handlowa i instytucjonalna w ramach międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim [1, 2] • funkcje międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim [1, 2]

Źródło: opracowanie własne.

Badania nad procesami międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim rozpoczęłam od wnikliwego przeanalizowania definicji i podejść badawczych dotyczących międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej (**zadanie badawcze 1**). Ze względu na interdyscyplinarność i wielowymiarowość zachodzących procesów, w literaturze przedmiotu konceptualizacja samego pojęcia dokonywana jest uwzględniając różne jej cechy. Począwszy od klasycznych definicji w ramach procesu badawczego prześledziłam ewolucję podejścia do samego definiowania międzynarodowej integracji regionalnej, jej zakresu, charakteru, poszczególnych cech i elementów podlegających procesowi integracji. Podążając za klasyfikacją podejść badawczych przedstawioną przez Philippa de Lombaerde i Federika Soderbauma³ uwzględniłam chronologicznie dorobek badawczy okresu klasycznej integracji regionalnej (1945-1970), okresu rewizji klasycznego podejścia do integracji regionalnej (1970-1990), okresu nowego regionalizmu (1990-2000) i okresu komparatywnych badań nad regionalizmem (2000-2010) wykraczając jednak znacznie poza wybór autorów ([1], rozdział 1.1). Ze względu na fakt, że procesy międzynarodowej integracji regionalnej zachodzące na obszarze postradzieckim dotyczą początkowych etapów integracyjnych zasadne było odniesienie się nie tylko do badań najnowszych ale wielu wątków klasycznych i to zarówno w odniesieniu do zakresu integracji na poszczególnych jej etapach jak i w kontekście definiowania jej form i etapów ([1], rozdział 1.2).

³ P. De Lombaerde and F. Söderbaum (eds.) Regionalism. Vol.1, Classical regional integration (1945-1970), Los Angeles: Sage Publications, 2013; P. De Lombaerde and F. Söderbaum (eds.) Regionalism. Vol.2, Revisions of classical regional integration (1970-1990), Los Angeles: Sage Publications, 2013; P. De Lombaerde and F. Söderbaum (eds.) Regionalism. Vol.3, The new regionalism (1990-2000), Los Angeles: Sage Publications, 2013; P. De Lombaerde and F. Söderbaum (eds.) Regionalism. Vol.4, Comparative regionalism (2000-2010), Los Angeles: Sage Publications, 2013.

Ważnym elementem realizacji tego zadania był przegląd literatury dotyczącej badań nad integracją pozaeuropejską ([1], rozdziały 1.1 i 1.2; [2], rozdziały 1-4). Zadanie badawcze 1 wymagało dokładnego zbadania mechanizmów integracji odgórnej (regionalizmu) i oddolnej (regionalizacji) oraz kanałów jej oddziaływania. Moim osiągnięciem była identyfikacja i opracowanie autorskiej prezentacji uporządkowanych cech charakteryzujących zjawiska: integracji odgórnej i oddolnej (tabela 2).

Tabela 2 Cechy charakteryzujące zjawisko regionalizmu i regionalizacji

ATRYBUT	REGIONALIZM	REGIONALIZACJA
kierunek oddziaływania	odgórny top-down	oddolny bottom-up
komponent	instrumentalno-instytucjonalny	realny
charakter	de jure	de facto
czynniki sprawcze/mechanizm	mechanizm napędzany politycznie	napędzany przez mechanizmy rynkowe
sposób kształtowania się procesu	proces sterowany	proces kształtowany spontanicznie, niejednokrotnie będący wynikiem zjawisk spill-over (rozlewania się)
inicjator	inicjowany przez rządy państw	inicjowany przez podmioty gospodarcze klasy przedsiębiorstw, stowarzyszeń, grup społecznych
poziomy początkowa procesu integracji	umowa międzynarodowa i proces jej implementacji	inicjowanie i pogłębianie międzynarodowych powiązań ekonomicznych, politycznych, społecznych.

Źródło: [1] s. 27

Na obszarze postradzieckim zjawiska regionalizmu i regionalizacji nakładają się na siebie i to nie tylko w kontekście integracji ale również dezintegracji, wywołuje to wiele trudnych do zbadania i niewystępujących w innych częściach świata efektów. Z tego powodu istotne było również dokonanie analizy relacji jakie mogą zachodzić między integracją odgórną i oddolną. Dokonałam tu samodzielnej identyfikacji możliwych zależności (tabela 3) ponieważ porozumienia integracyjne mogą sankcjonować procesy zacieśniania współpracy między podmiotami z państw członkowskich lub też mieć na celu ich wywołanie. W praktyce mamy do czynienia z trzema typami relacji między integracją instytucjonalną, a gospodarczą.

Tabela 3 Relacje między integracją instytucjonalną i gospodarczą

Relacja między integracją instytucjonalną i gospodarczą	
1.	Integracja instytucjonalna może wzmacniać zachodzące procesy integracji rynkowej
2.	Integracja instytucjonalna może mieć na celu wywołanie integracji rynkowej dzięki efektom spill-over, czyli liberalizacji współpracy w obszarach funkcjonalnych
3.	Integracja instytucjonalna może mieć na celu zmianę kierunków integracji gospodarczej

Źródło: na podstawie [1] s. 28-29.

Jednym z najważniejszych elementów zadania 1 było zgromadzenie, uporządkowanie i prezentacja możliwych ekonomicznych efektów międzynarodowej integracji gospodarczej. W tej części badania koncentrowałam się nie tylko na identyfikacji poszczególnych możliwych efektów międzynarodowej integracji regionalnej ([1], rozdział 1.2):

- statycznych, dynamicznych i instytucjonalnych,
- starych i nowych,
- krótkookresowych i długookresowych,
- dotyczących stref wolnego handlu, unii celnych i wyższych form integracji,
- wewnętrznych i zewnętrznych,
- ekonomicznych i pozaekonomicznych.

Skala, natężenie a niejednokrotnie rodzaje występujących efektów zależą bowiem od uwarunkowań integrujących się państw i ekonomicznych relacji między państwami przed zawarciem umowy integracyjnej. Wiele nowych badań polskich i światowych badaczy wskazuje, że od stopnia i charakteru tych relacji sprzed zawarcia umowy integracyjnej może zależeć nawet to, czy integracja przyniesie korzyści czy też wpłynie negatywnie na gospodarki państw integrujących się ([1], rozdział 1.2); [5]). Na tym etapie identyfikowałam również podejścia i metody badawcze służące właściwej ocenie poszczególnych efektów międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej. Na podstawie zgromadzonej polskiej i międzynarodowej literatury przedmiotu przyporządkowałam również obszary poszczególnych potencjalnych efektów ekonomicznych wewnętrznych (poziom PKB, wielkości i struktura eksportu, importu, napływ BIZ) ([1], rozdziały 4.1-4.2; [2], rozdziały 7, 8, 9) i zewnętrznych (miejsce w międzynarodowym podziale pracy, stopień integracji ekonomicznej z gospodarką światową) ([1], rozdział 4.3; [4]; [6]) odnoszących się do początkowych etapów procesów integracyjnych.

Następnie skoncentrowałam się na analizie procesów ekonomicznych zachodzących na obszarze postradzieckim od momentu rozpadu ZSRR (zadanie 2). Badaniu podlegały tu w pierwszej kolejności międzynarodowe stosunki ekonomiczne między 12 badanymi państwami i ich zmiany na przestrzeni 25 lat po rozpadzie ZSRR ([1], rozdział 2; [2], rozdział 7). Zmiany głównych kierunków powiązań gospodarczych następowały bardzo dynamicznie w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. W ostatnich 15 latach część państw obszaru prowadziła już bardziej przewidywalną zagraniczną politykę ekonomiczną, ale nadal pojawiały się w niektórych krajach tendencje do nagłych, sterowanych zmian kierunków powiązań gospodarczych

(np. w Turkmenistanie, Gruzji, czy na Ukrainie) ([2], rozdziały 8, 9; [4]; [5]; [6]). Realizacja zadania 2 wymagała zgromadzenia, uporządkowania i prezentacji dostępnych w literaturze podejść badawczych odnoszących się do relacji ekonomicznych między państwami obszaru postradzieckiego. W celu uporządkowania dokonałam autorskiego pogrupowania sposobów postrzegania międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim (tabela 4).

Tabela 4. Sposoby postrzegania międzynarodowej integracji gospodarczej na obszarze postradzieckim w literaturze

	Podjęcie	Przykładowi przedstawiciele
1.	Integracja powstrzymująca rozpad więzi powstałych w czasach ZSRR („holding-together integration”)	E. Vinokurov i A. Libman (2012)
2.	Koncept polityczny, bez przyszłości i bez wymiernych efektów ekonomicznych	D. Trenin (2002); W. Konończuk (2007),
3.	Element budowy pozycji Rosji (i innych państw) i tworzenia wielobiegunowego świata	A. Makarychev i V. Morozov (2011) R. Dragneva i K. Wolczuk (2014)
4.	Proces służący dynamizacji gospodarek państw uczestniczących	A. Libman (2011), A. Khitakhunov, B. Mukhamediyev i R. Pomfret, (2016)

Źródło: na podstawie [1], [2], [4].

Zgromadzony dorobek umożliwił uporządkowanie i prezentację dostępnych w literaturze wyników badań dotyczących procesów międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej na obszarze postradzieckim oraz identyfikację i weryfikację instrumentów najczęściej wykorzystywanych do oceny procesów międzynarodowej integracji regionalnej ([1], rozdział 1.2; [2] rozdziały 1, 7, 8, 9; [3]; [5]). Badaniu podlegały indywidualne prace poszczególnych naukowców i grup badawczych oraz metodologia i instrumenty stosowane przez instytucje zajmujące się tą problematyką głównie: Center for Integration Studies Eurasian Development Bank (EDB) i The United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies (UNU-CRIS). EDB jest instytucją wspierającą i monitorującą integrację na obszarze postradzieckim oraz współfinansuje poszczególne kierunki tej integracji. Na tym etapie realizacji zadań (i późniejszych) prezentowałam wyniki swoich badań na forum obu tych instytucji, a w przypadku UNU-CRIS uzyskałam status Visiting Researcher i część procesu badawczego prowadziłam w siedzibie instytucji. W ramach realizacji zadania 2 prowadziłam też badania mocy eksplanacyjnej poszczególnych teorii i koncepcji (konceptów) międzynarodowej integracji regionalnej w odniesieniu do obszaru postradzieckiego czego efekty znalazły swoje odzwierciedlenie zarówno w obu monografiach [1] i [2], jak i artykule [3].

Zbadanie przesłanek i przyczyn międzynarodowej integracji gospodarczej na obszarze postradzieckim (**zadanie 3**) zostało przeze mnie opracowane w dwóch przekrojach:

1. W odniesieniu do poszczególnych struktur integracyjnych: Wspólnoty Niepodległych Państw, Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, Unii Celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji,

Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej oraz prekursorce EAUG, Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej.

Wskazane tu zostały przyczyny ([1], rozdział 3, [2], rozdziały 2, 3, 4):

- strukturalne związane np.: z miejscami wydobycia, przetwórstwa i konsumpcji surowców (głównie surowców energetycznych);
- wynikające ze struktury produkcji i rynków zbytu;
- związane z powiązaniem finansowymi, inwestycyjnymi,
- wynikające z pozycji w międzynarodowym podziale pracy,
- związane z kierunkami migracji na badanym obszarze,
- wynikające ze zmian zachodzących w gospodarce światowej,
- związane z położeniem geograficznym regionu,
- związane z innymi uwarunkowaniami geopolitycznymi i geoekonomicznymi.

2. W odniesieniu do poszczególnych 12 państw regionu zarówno w ujęciu zewnętrznym – badanie przyczyn wynikających ze zmian i rozwoju gospodarki światowej, jak i przyczyn wewnętrznych z perspektywy poszczególnych 12 państw w kontekście poszczególnych inicjatyw ([2], rozdziały 2, 3, 4). Szczególny nacisk położyłam na przesłanki i uwarunkowania dotyczące państw Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, a w jej ramach państw unii celnej, jako najbardziej zaawansowanych w procesy międzynarodowej integracji gospodarczej na badanym obszarze ([1], rozdział 1.3 i 2). Było to istotne również dlatego, że o ile uczestnictwo w strefie wolnego handlu nie wyklucza członkostwa również w innych tego typu umowach, o tyle członkostwo w unii celnej i wyższych formach integracyjnych jednoznacznie determinuje kierunki integracji gospodarczej. Dodatkowo wyróżniłam tu Federację Rosyjską [2]:

- jako głównego inicjatora większości inicjatyw integracyjnych na obszarze postradzieckim;
- ze względu na dominujący potencjał ekonomiczny tego kraju w stosunku do pozostałych państw regionu;
- z uwagi na rolę jaką odgrywa w regionie i gospodarce światowej;
- ze względu na o wiele bardziej różnorodne i złożone przyczyny międzynarodowej integracji regionalnej w regionie postradzieckim w stosunku do pozostałych państw uczestniczących (np. dążenie do budowy świata wielobiegunowego, budowa strefy wpływów);
- ze względu na fakt, że Federacja Rosyjska jako jedyna na badanym obszarze, integrując się z państwami postradzieckimi integruje się z państwami niebędącymi jej najważniejszymi partnerami gospodarczymi.

Przy opisie poszczególnych przesłanek zbadłam również czy wpływają one na decyzje integracyjne czyli integrację odgórną, czy na procesy rynkowe czyli integrację oddolną. Dzięki tak skonstruowanej klasyfikacji przyczyn skłaniających państwa obszaru postradzieckiego do integracji była możliwa identyfikacja ich oczekiwań, pożądanych efektów integracyjnych oraz powodów, dla których część krajów decyduje się na pogłębianie integracji i uczestniczenie w kolejnych coraz to nowszych inicjatywach. Dało to istotną podstawę do stworzenia odpowiedniego instrumentarium badawczego (**zadanie 4**), ale też wyróżnienia części cech

wskazujących na nowe zjawiska związane z międzynarodową, regionalną integracją ekonomiczną czyli integracją strukturalną.

Uwarunkowania procesów międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej, różniące te procesy od modelu zachodnioeuropejskiego i innych opisanych w literaturze, spowodowały, że konieczna była budowa autorskiego analityczno-statystycznego instrumentarium badawczego (zadanie 4) umożliwiającego badanie:

- determinant ekonomicznych procesów międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej na obszarze postradzieckim ([2], rozdziały 7 i 8; [1], rozdział 4.1),
- wybranych efektów handlowych międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej ([2], rozdział 9 i część IV; [1] rozdziały 4.2 i 4.3).

Do instrumentarium umożliwiającego badanie determinant ekonomicznych procesów międzynarodowej, regionalnej integracji ekonomicznej włączyłam nowe metody pomiaru oparte na PKB oraz strukturze i wolumenie obrotów handlowych poszczególnych państw badanych ([2], rozdziały 7 i 8; [1], rozdział 4.1). W części instrumentarium służącym badaniu efektów handlowych obok metod pomiaru opartych na poziomie integracji handlowej włączyłam metody uwzględniające bezpośrednie inwestycje zagraniczne ([1], rozdział 9 i część IV) oraz stopień integracji handlowej z gospodarką światową i wybranymi państwami/ugrupowaniami integracyjnymi ([1], rozdziały 4.2 i 4.3).

W celu realizacji zadania 4 zidentyfikowałam obszary funkcjonalne (zazębienia się) gospodarek państw badanych z perspektywy zarówno regionalizmu jak i regionalizacji na obszarze postradzieckim ([3]). Następnie opracowałam zbiór (listę) czynników, które mogą oddziaływać na procesy regionalizmu i/lub regionalizacji na badanym obszarze. Zdecydowałam też, że przedział czasowy badań będzie dotyczył lat 1992-2015 ([2], rozdział 1), a w przypadku najbardziej zintegrowanej struktury EAUG 2000-2015, czyli od momentu powstania prekursorki EAUG, Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej ([1]).

Uwzględnienie poziomu i zmian PKB, zarówno w cenach bieżących jak i według parytetu siły nabywczej, uznałam za istotne jako, że kryzysy ekonomiczne, których doświadczały państwa postradzieckie mogły i wpływały na strategię międzynarodową tych krajów. Poza tym jednym z celów prowadzonego procesu badawczego była próba odpowiedzi na pytanie w jaki sposób problemy ekonomiczne poszczególnych krajów badanych wpływały na ich decyzje o integracji odgórnej. Wzrost gospodarczy jest głównym celem państw wchodzących do ugrupowań integracyjnych dlatego jego poziom i zmiany mogą być też miernikiem integracji oddolnej ([2], rozdział 7).

Następnie skoncentrowałam się na instrumentach dotyczących wolumenu i struktury obrotów handlowych państw badanych. Do tej pory, mimo niejednokrotnie dużo dalej idących założeń, integracja wewnątrz obszaru postradzieckiego nie wykraczała poza etapy integracji handlowej,

czyli strefę wolnego handlu i unię celną. Wśród oczekiwanych efektów takich form integracji znajdują się m.in.: wzrost wolumenu obrotów handlowych państw członkowskich, wzrost udziału państw członkowskich w wolumenie obrotów handlowych partnerów, wzrost eksportu państw członkowskich jako efekt wzrostu konkurencyjności i wzrostu dostępu do rynków państw-partnerów. Z drugiej strony państwa badane przez cały okres lat dziewięćdziesiątych (a niektóre dłużej) doświadczały procesów dezintegracji ekonomicznej i dywersyfikacji powiązań handlowych, wynikających z rozpadu ZSRR. Z powyższych powodów zastosowałam następujące mierniki:

- zmiany wolumenu obrotów handlowych, eksportu, importu i salda 12 badanych państw w latach 1992-2015 ([2], rozdział 8);
- zmiany udziału poszczególnych państw badanych w wolumenie, eksporcie, imporcie 12 państw postradzieckich na obszarze badanym w latach 1992-2015 ([2], rozdział 8);
- zmiany stopnia integracji handlowej w ramach poszczególnych ugrupowań integracyjnych: WNP, PZBiR, EAUG/EAWG, UC, GUAM w latach 1992-2015 liczone zarówno procentowo, jak i z użyciem wskaźnika

$$Srg = \frac{t_{ri}}{t_{rw}}$$

$$0 \leq Srg \leq 1$$

gdzie: t_{ri} – wewnątrzregionalny handel ugrupowania r dla kraju i ;
 t_{rw} – całkowity handel kraju i ([2], rozdział 9).

W instrumentarium badawczym ujęłam bezpośrednio inwestycje zagraniczne lokowane w badanych krajach. BIZ zostały potraktowane jako miernik atrakcyjności tych państw, tworzonych przez nie form integracji de iure, oraz miernik integracji de facto. Ponieważ miarą integracji powinny być różne elementy integracji rynków państw członkowskich a nie tylko kwestie handlowe, inwestycje są najlepszym wskaźnikiem spełniającym to kryterium. Poza tym w badaniach nad różnymi ugrupowaniami integracyjnymi (np.: NAFTA, ASEAN) wskazywanym efektem integracji jest absorpcja bezpośrednich inwestycji zagranicznych zarówno z państw wchodzących w skład ugrupowań jak i z państw trzecich ([2], rozdział 9).

Zdecydowałam się na pogłębienie badań i włączenie dodatkowych instrumentów w badaniach nad EAUG. Euroazjatycka Unia Gospodarcza jest pierwszą strukturą na obszarze postradzieckim, która dysponuje instrumentami umożliwiającymi jej efektywne tworzenie ekonomicznych powiązań z państwami spoza ugrupowania, czy wręcz całą gospodarką światową, w imieniu swoich państw członkowskich. Z tego względu w przypadku tej inicjatywy niezbędne było opracowanie instrumentów, dzięki którym możliwa stała się ocena wpływu EAUG na ekonomiczne stosunki zewnętrzne państw członkowskich. Choć koncepcja EAUG została opracowana wcześniej to wejście w życie tej inicjatywy miało miejsce już po wprowadzeniu obustronnego embarga w relacjach gospodarczych między Rosją i państwami zachodnimi (w tym Unią Europejską) oraz w dobie coraz silniejszych chińskich działań do utworzenia Nowego

Jedwabnego Szlaku (OBOR – One Belt One Road). Aby uwzględnić wszystkie te okoliczności instrumentarium badawcze dotyczące EAUG objęło badanie:

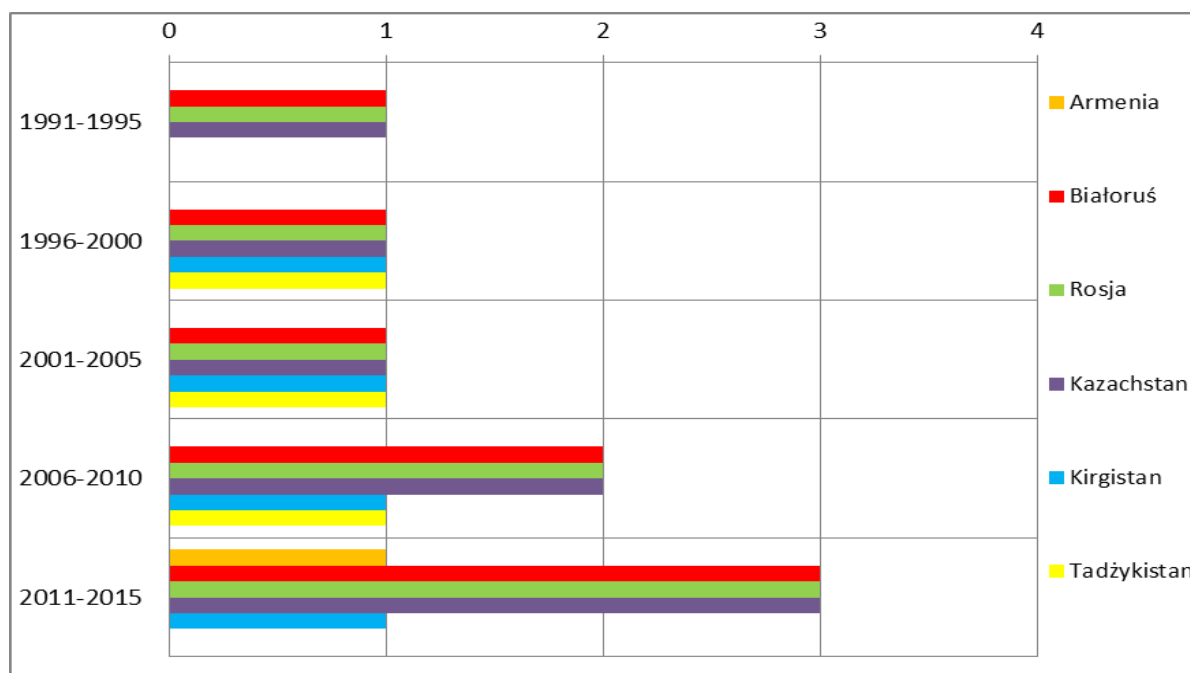
- integracji handlowej wewnątrz Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej ([1], rozdział 4.2),
- intensywności integracji handlowej poszczególnych państw EAUG z Unią Europejską i Chinami ([1], rozdział 4.2); [4]),
- wpływu EAUG na relacje gospodarcze z Unią Europejską i Chinami ([4]; [5]; [6]).

Zabieg ten był istotny, ponieważ obie potęgi handlowe (UE i Chiny) sąsiadują z EAUG i są ważnymi lub najważniejszymi partnerami handlowymi dla każdego z państw badanych. Relacje gospodarcze z UE i Chinami odciskają swoje piętno zarówno na integracji handlowej wewnątrz EAUG jak i na integracji państw badanych z gospodarką światową tym bardziej, że Unia Europejska i Chiny są ważnymi elementami współczesnej gospodarki światowej i największymi obok USA eksporterami towarów i usług. EAUG, jako pierwsze ugrupowanie integracyjne na obszarze postradzieckim może stać się pomostem dla państw członkowskich, do integracji z Unią Europejską, Chinami i całą gospodarką światową. Ów handel, który miałby być czynnikiem sprawczym zwiększenia dynamiki rozwoju gospodarczego państw Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej nie musi dotyczyć handlu wewnątrzregionalnego. O korzyściach ekonomicznych dla państw Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, szczególnie dla państw mniejszych Armenii, Kirgistanu, Białorusi ale również Kazachstanu decydować będą relacje gospodarcze (handlowe) z gospodarką światową i intensywność globalnej integracji państw członkowskich (*intensity of global integration*). Z tego powodu intensywność globalnej integracji poszczególnych państw EAUG została przeze mnie potraktowana jako kolejny instrument badawczy ([1], rozdział 4.3).

Na potrzeby realizacji badań skonstruowałam obszerną bazę danych zawierającą bilateralne i multilateralne dane dotyczące eksportu, importu, wolumenu obrotów handlowych i ich salda w latach 1992-2015. Dane bilateralne dotyczą relacji dwustronnych między wszystkimi parami badanych krajów oraz między tymi krajami a Unią Europejską, Chinami i całą gospodarką światową. Dane multilateralne stanowią wynik obliczeń dla Wspólnoty Niepodległych Państw, Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, Unii Celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji, GUAM. w latach 1992-2015. Mój wkład własny dotyczył weryfikacji i uzupełnienia danych, przygotowania ich w jednolitej formie oraz dokonania obliczeń poszczególnych wskaźników i zestawień wielostronnych, w podziale na państwa i koncepcje integracyjne. Baza jest dostępna na stronie Międzynarodowego Chińskiego i Środkowo-Wschodnioeuropejskiego Instytutu Logistyki i Nauki o Usługach, Politechniki Białostockiej (<http://www.wz.pb.edu.pl/Wydzia%C5%82/Pracownicy/B-dYgX-FnUCn2laWedvFew/Czerewacz-Filipowicz>).

W ramach **zadania 5** zbadalam stopień integracji odgórnej i oddolnej w ramach poszczególnych ugrupowań integracyjnych na obszarze postradzieckim na przestrzeni ostatnich 25 lat. Tą część zadania w warstwie dotyczącej regionalizmu przedstawiłam w formie opisowej ([1], rozdział 3.1, 3.3; [2] rozdziały 2, 3, 4) ale również w formie diagramów. Na rysunku 1 przedstawiono

przykładowy diagram prezentujący zakres integracji odgórnej w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i jej prekursorki Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej.

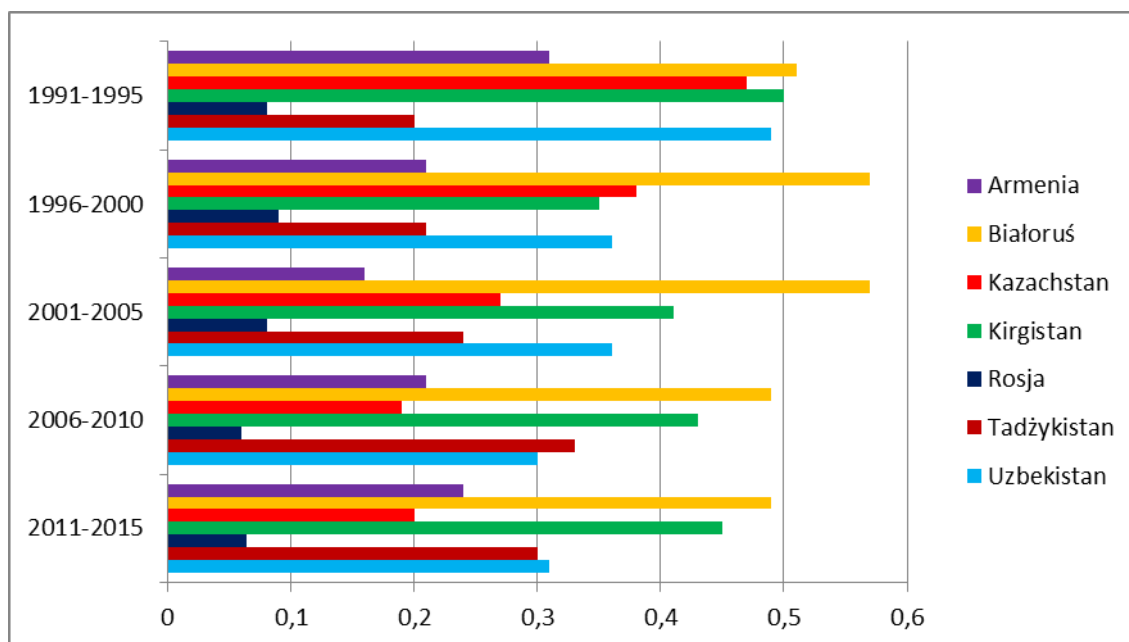
Legenda:

- 0 – brak uczestnictwa
- 1 – Przystąpienie do struktur "Unii Celnej" z 1995 roku/EAWG/EAUG
- 2 – Faktyczne uczestnictwo w Unii Celnej z 2010 roku (utworzenie wspólnej zewnętrznej taryfy celnej, wspólny kodeks celny)
- 3 – Uczestnictwo we Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej
- 4 – Wspólny rynek/pełna integracja ekonomiczna.

Rysunek 1. Stopień integracji odgórnej (regionalizmu) w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i jej prekursorki Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej. Stan na koniec każdego z okresów badanych

Źródło: [2] s.340.

Zakres regionalizacji i jej zmian w ramach poszczególnych relacjach bilateralnych został również opisany przeze mnie w monografiach ([1], rozdział 4.2; [2], rozdział 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19) oraz zaprezentowany w formie podobnych do stopnia integracji odgórnej diagramów (przykład rysunek 2) tabel i wykresów (rysunki 3, 4, 5, 6, tabele 5, 6) Każdy ze zbadanych mechanizmów integracji na obszarze postradzieckim identyfikuje z jednej strony determinanty integracji odgórnej, a z drugiej zakres integracji oddolnej. Kolejne zaprezentowane elementy zadania 5 zawierają się niejako w części dotyczącej stopnia regionalizmu i regionalizacji na badanym obszarze.

Na wykresie przedstawiono wszystkie państwa, które kiedykolwiek uczestniczyły w EAWG/EAUE

Rysunek 2. Stopień integracji oddolnej (regionalizacji) w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i jej prekursorki Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej. Stan na koniec każdego z okresów badanych.

Źródło: [2] s. 342

Zadanie 5 wymagało zbadania i oceny mechanizmu wpływu poziomu PKB, PKB per capita (w cenach bieżących i według parytetu siły nabywczej) i międzynarodowej koniunktury gospodarczej na procesy integracji oddolnej i odgórnej w państwach badanych.

Tabela 5. Okresy wzrostów i spadków PKB na obszarze postradzieckim

Państwo	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2015
Armenia	■	■		■	■
Azerbejdżan	■	■		■	■
Białoruś	■	■		■	■
Gruzja	■	■		■	■
Kazachstan	■	■	■	■	■
Kirgistan	■	■	■	■	■
Mołdawia	■	■		■	■
Rosja	■	■		■	■
Tadżykistan	■	■	■	■	■
Turkmenistan	■	■		■	■
Ukraina	■	■	■	■	■
Uzbekistan	■	■		■	■

Legenda: ■ okresy ciągłego spadku poziomu PKB

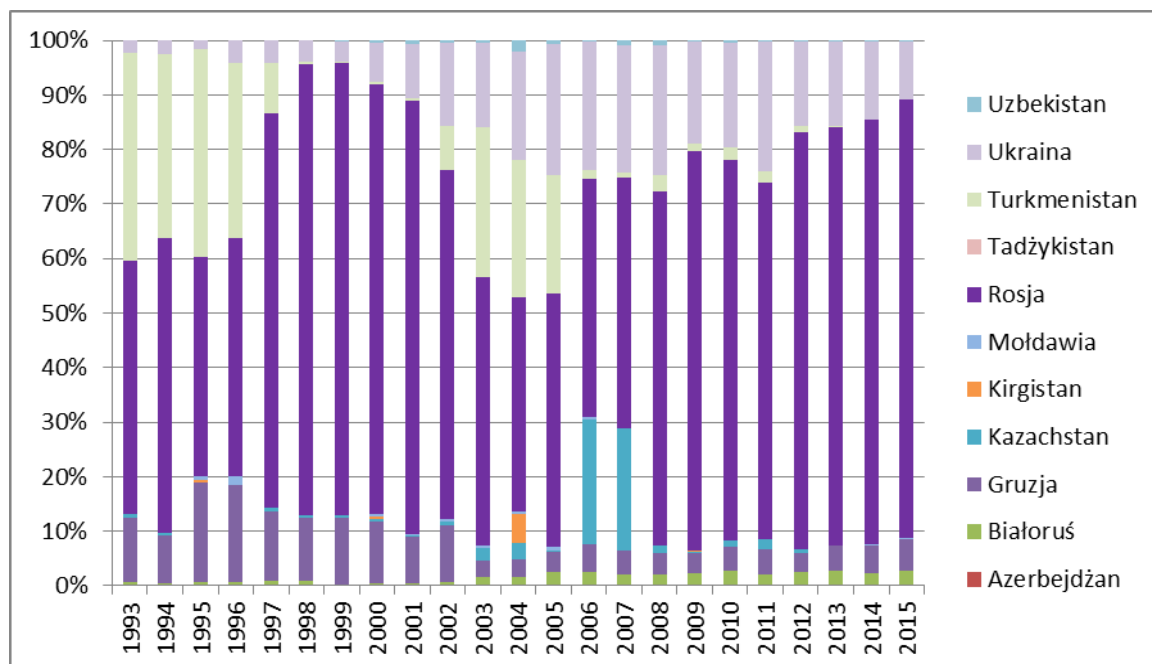
Źródło: [2] s. 117

Na obszarze postradzieckim od rozpadu ZSRR wystąpiły trzy wyraźne okresy kryzysów gospodarczych, które dotknęły wszystkie lub niemal wszystkie 12 państw. Czwarty trudny okres

ekonomiczny rozpoczął się dla większości państw regionu wraz z konfliktem między Rosją i Ukrainą i wszystkimi jego następstwami w postaci embarga w relacjach Rosji i państw zachodnich, spadku cen surowców itd. (tabela 5). Badanie powiązań koniunkturalnych między państwami wykazało dwie ważne zależności:

- stopień powiązań ekonomicznych między państwami badanymi przez cały okres badany był na tyle duży, że zarówno okresy dobrej sytuacji ekonomicznej jak i złej przenosiły się na gospodarki państw regionu, szczególnie duży wpływ miała przez cały okres badany 1991-2015 sytuacja ekonomiczna w Rosji wpływająca na wyniki gospodarcze pozostałych 11 państw ([1], rozdział 2; [2] rozdział 7);
- na obszarze badanym można wyodrębnić grupę państw, które w okresach złej sytuacji ekonomicznej chętniej decydowały się na uczestnictwo w inicjatywach międzynarodowej integracji regionalnej postrzegając regionalizm głównie przez pryzmat jego funkcji ochronnych także w warstwie ekonomicznej ([1], rozdział 3.2; [2]).

W ramach realizacji zadania 5 powstały mapy powiązań handlowych, w tym kierunków eksportu, importu i całości wolumenu obrotów handlowych 12 państw członkowskich wewnątrz obszaru badanego jak i prezentujące stopień ich powiązań handlowych (eksportu, importu i całości wolumenu obrotów) w ramach ugrupowań wewnątrzregionalnych i w relacjach zewnętrznych. Na rysunku 3 przedstawiono jeden z 36 przekrojów wykonanych w celu prezentacji zmian zachodzących w relacjach handlowych wewnątrz obszaru postradzieckiego (12 państw) z perspektywy poszczególnych krajów badanych ([2], rozdział 8).

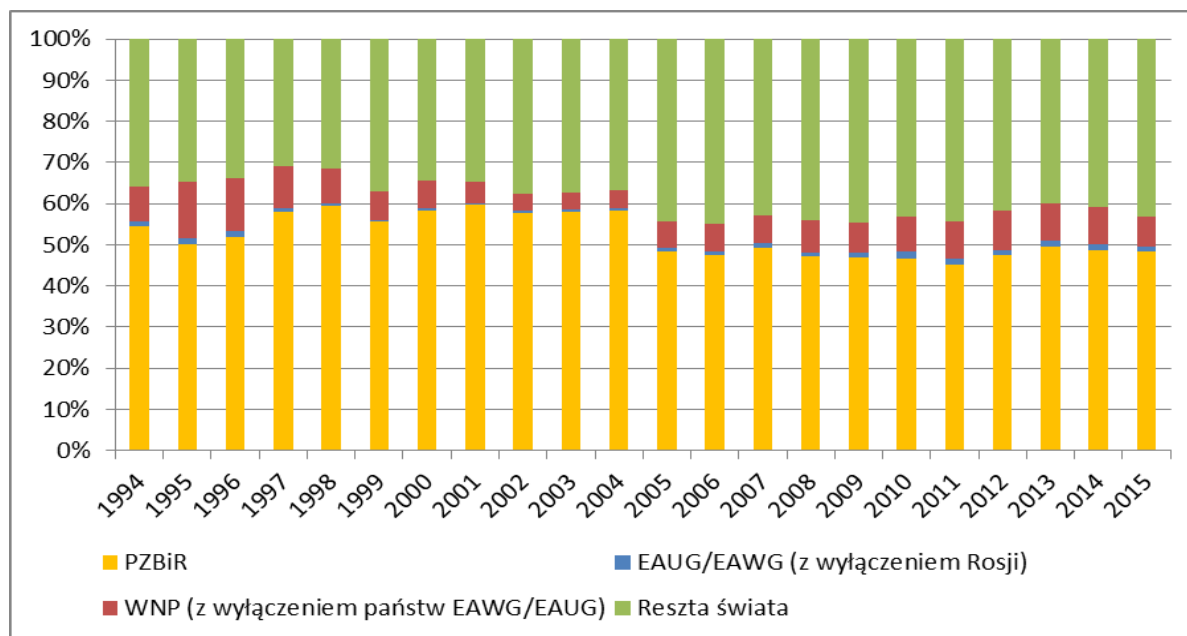
Rysunek 3 Udział badanych państw w całości wolumenu wewnątrzregionalnych obrotów handlowych Armenii w latach 1992-2015

Źródło: [2] s.137.

Dzięki wykonanym przekrojom oraz zestawieniu ich ze zmianami wolumenu obrotów handlowych poszczególnych państw w poszczególnych latach ustaliłam następujące zależności:

- Struktura i kierunki wzajemnych obrotów handlowych państw badanych są wypadkową stopnia ich komplementarności, pozostałości po ZSRR, wyposażenia w czynniki produkcji, posiadanych zasobów surowcowych, sytuacji ekonomicznej i powiązań infrastrukturalnych. Nie dla wszystkich państw obszaru rynek wewnątrzregionalny jest najważniejszym kierunkiem ich importu i eksportu niemniej dla każdego wewnątrzregionalne powiązania handlowe pełnią ważną funkcję. Okresy wzrostów i spadków wolumenu obrotów handlowych państw badanych przebiegały podobnie (szczególnie w okresach kryzysów z lat 1998-1999 i 2008-2010) co jest efektem zależności ekonomicznych państw regionu oraz faktu, że państwa te są wrażliwe na te same czynniki.

- Jednym z czynników najsilniej oddziałujących na wolumen obrotów handlowych państw regionu jest sytuacja ekonomiczna w Federacji Rosyjskiej. Rosja jest (i była przez cały okres badany) na obszarze postradzieckim (12 państw) najważniejszym partnerem handlowym dla: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu, Mołdawii, Ukrainy, Uzbekistanu. W przypadku ponad połowy z tych państw nie było ani jednego roku kiedy Rosja zostałaby zdetronizowana jako najważniejszy partner handlowy przez inne państwo. W przypadku Gruzji i Tadżykistanu jest jednym z dwóch najważniejszych partnerów. Jedynie w przypadku Turkmenistanu jest dopiero na drugim miejscu. W przypadku samej Rosji spośród państw regionu na przestrzeni badanego okresu najważniejszymi partnerami były: Ukraina, Białoruś i Kazachstan.

Legenda:

PZBiR – integracja handlowa z Rosją

EAWG/EAUG = PZBiR + Armenia (w 2015 roku) + Kazachstan + Kirgistan + Tadżykistan (do 2015 roku)

WNP = EAWG/EAUG (włączając w to PZBiR) + Azerbejdżan + Gruzja (do roku 2008) + Mołdawia + Turkmenistan (do roku 2005) + Ukraina + Uzbekistan

Rysunek 4. Stopień integracji handlowej (całości wolumenu obrotów handlowych) Białorusi

Źródło: [2] s.167

Kolejne przekroje handlowe, które wykonałam dotyczyły stopnia integracji handlowej poszczególnych państw badanych z ugrupowaniami wewnątrzregionalnymi, do których należą lub należały. Na rysunku 4 zaprezentowano jeden z kolejnych 36 przekrojów uwzględniających poziom integracji eksportu, importu i całości wolumenu obrotów handlowych) ([2], rozdział 9).

Tabela 6. Stopień integracji handlowej państw badanych w ramach poszczególnych ugrupowań integracyjnych na obszarze postradzieckim w latach 1992-2015.

		1993-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2013
Armenia	WNP	0,54	0,21	0,26	0,27	0,31
	EAWG/EAUG	0,25	0,16	0,14	0,22	0,26
Azerbejdżan	WNP	0,39	0,21	0,28	0,14	0,11
	GUAM	0,10	0,05	0,06	0,07	0,04
Białoruś	WNP	0,62	0,66	0,62	0,56	0,58
	PZBiR	0,50	0,58	0,48	0,47	0,50
	EAWG/EAUG	0,51	0,59	0,49	0,48	0,51
Gruzja	WNP	0,47	0,36	0,42	0,33	0,35
	GUAM	0,14	0,12	0,17	0,21	0,20
Kazachstan	WNP	0,61	0,37	0,28	0,16	0,26
	EAWG/EAUG	0,50	0,32	0,24	0,11	0,22
Kirgistan	WNP	0,67	0,48	0,62	0,55	0,55
	EAWG/EAUG	0,45	0,29	0,54	0,43	0,46
Mołdawia	WNP	0,66	0,43	0,43	0,35	0,33
	GUAM	0,19	0,11	0,18	0,12	0,11
Rosja	WNP	0,2	0,16	0,13	0,11	0,12
	PZBiR	0,03	0,06	0,03	0,04	0,04
	EAWG/EAUG	0,08	0,09	0,06	0,06	0,07
Tadżykistan	WNP	0,47	0,65	0,63	0,43	0,33
	EAWG/EAUG	0,18	0,32	0,25	0,37	0,29
Turkmenistan	WNP	0,52	0,46	0,48	0,22	0,19
Ukraina	WNP	0,56	0,44	0,39	0,40	0,35
	GUAM	0,01	0,01	0,02	0,03	0,02
Uzbekistan	WNP	0,53	0,45	0,45	0,28	0,38
	GUAM	0,05	0,07	0,06	0,02	0,03
	EAWG/EAUG	0,48	0,37	0,37	0,26	0,36

Źródło: [2] s. 193-194.

Stopień integracji handlowej poszczególnych państw badanych w ramach poszczególnych ugrupowań wewnątrzregionalnych, do których państwa te należą bądź należały został przez mnie wyrażony jako wskaźnik Srg zawierający się w przedziale od 0 (brak integracji handlowej) do 1 (całkowita zależność handlowa). Następnie utworzyłam matrycę stopnia integracji handlowej państw badanych w ramach ugrupowań wewnątrzregionalnych w latach 1992-2015 (tabela 6). Pozwoliło to na wykazanie następujących zależności i mechanizmów handlowych:

- Mimo, że Wspólnota Niepodległych Państw nie spełniła wielu pokładanych w niej nadziei to stopień integracji handlowej wielu państw w ramach WNP jest ciągle wysoki (np. w przypadku Armenii, Białorusi, Kirgistanu, Ukrainy, Uzbekistanu). Nie zawsze integracja ta dotyczy całego

regionu często jest to oddziaływanie samej Rosji (przykładem może być Białoruś). Lata 90. stanowiły okres dywersyfikacji powiązań handlowych krajów postradzieckich dlatego wskaźnik integracji handlowej większości z nich w ramach WNP zmniejszał się. Niemniej nowe procesy integracyjne powodują, że w przypadku części państw regionu znów zwiększa się wskaźnik integracji handlowej.

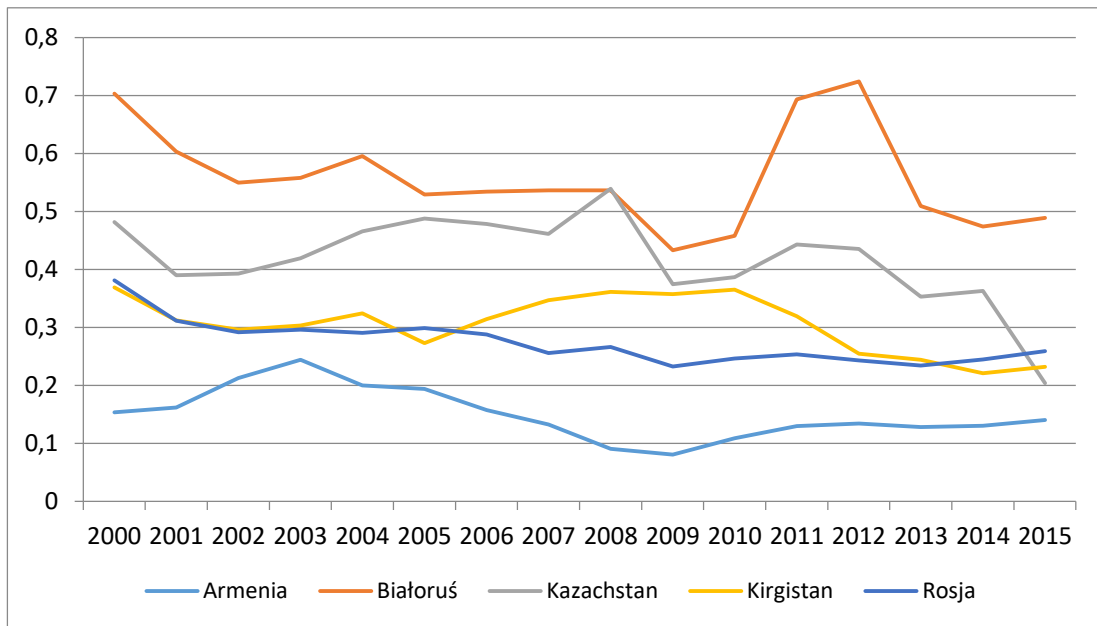
- W wypadku GUAM jedynie w przypadku Gruzji można mówić o istotnym, przejściowym wzroście integracji handlowej w ramach ugrupowania. W przypadku pozostałych krajów inicjatywa ta nie przyniosła większych efektów handlowych. Nawet w przypadku Gruzji ostatnie lata wskazują na zbliżony poziom integracji z państwami WNP nie należącymi do GUAM jak i krajami GUAM, choć przecież od 2008 roku Gruzja członkiem WNP nie jest.

- Inaczej przedstawia się sprawa z EAWG/EAUG. Ostatnie lata wskazują, że zacieśnienie współpracy w ramach EAWG, utworzenie Unii Celnej, Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i wreszcie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej zwiększyło zakres integracji handlowej państw uczestniczących.

Przekroje dotyczące bezpośrednich inwestycji zagranicznych państw badanych ([2], rozdział 9) wykazały, że państwa postradzieckie ze względu na bardzo duże zróżnicowanie pod względem wielkości, zamożności, zasobów i potencjału ekonomicznego zajmują bardzo różne pozycje zarówno jako dostawcy, jak i odbiorcy bezpośrednich inwestycji zagranicznych. W przypadku najmniejszych państw takich jak Armenia, Mołdawia czy Gruzja nawet pojedyncza inwestycja może całkowicie zmienić obraz BIZ w tych krajach bądź odwrócić trend. Część krajów np. Kirgistan ze względu na swoją sytuację ekonomiczną nie inwestuje za granicą. Z drugiej jednak strony na obszarze badanych są państwa, których pozycja inwestycyjna na arenie międzynarodowej stale rosła do wybuchu konfliktu Rosji z Ukrainą. Stale zwiększa się napływ BIZ do Azerbejdżanu, państwo to również nieprzerwanie zwiększa swoje inwestycje za granicą i jest to jedyne państwo, które na płaszczyźnie BIZ w najmniejszym stopniu odczuło ekonomiczne konsekwencje będące efektem konfliktu. Z kolei Kazachstan, który w latach 2012-2013 oscylował niedaleko pierwszej dwudziestki najbardziej popularnych kierunków napływu BIZ nie wykorzystuje obecnie potencjalnych korzyści wynikających z Unii Celnej i EAUG ucierpiał natomiast ekonomicznie w wyniku embarga w relacjach Rosja-państwa zachodnie, spadku cen surowców i znacznej podwyżce stawek celnych po wejściu do Unii Celnej. Rosja przez wiele lat pozostawała w czołówce i to zarówno jako miejsce lokowania inwestycji zagranicznych jak i jako eksporter tych inwestycji. Pozycja Rosyjska znacznie ucierpiała w wyniku konsekwencji ekonomicznych konfliktu z Ukrainą niemniej nadal jest jednym z najważniejszych dostawców BIZ do wielu mniejszych państw postradzieckich wiążąc je przez to silnie ze swoją gospodarką ([2], rozdział 9, 14, 15, 16, 17; [4]).

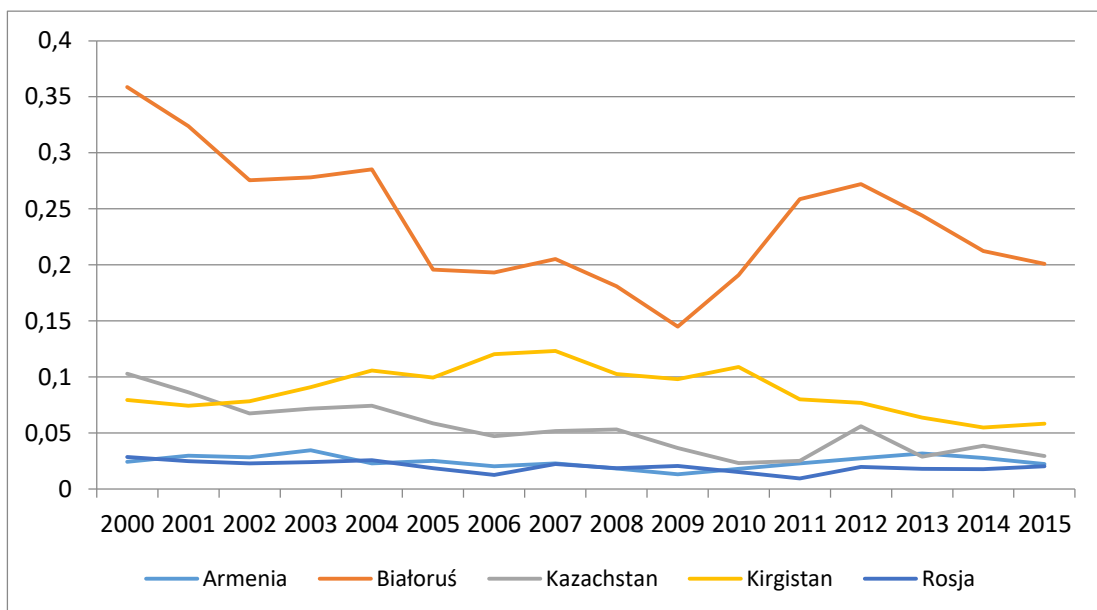
Identyfikacja i zbadanie mechanizmu wpływu EAUG na stopień integracji gospodarczej państw członkowskich z gospodarką światową zostały przeze mnie wykonane w trzech przekrojach:

- 1) prezentującym zmiany stopnia integracji gospodarek poszczególnych państw członkowskich EAUG z gospodarką światową, EAUG, UE i Chinami ([1], rozdział 4.3; [5]; [6]);
- 2) porównującym zmiany stopnia integracji ekonomicznej państw EAUG z gospodarką światową (rysunek 5) ([1], rozdział 4.3);
- 3) Porównującym zmiany stopnia integracji ekonomicznej państw EAUG wewnątrz ugrupowania (rysunek 6) ([1], rozdział 4.3).

Rysunek 5. Stopień integracji handlowej Armenii, Białorusi, Kazachstanu Kirgistanu, Rosji z gospodarką światową, jako udział eksportu w PKB w latach 2000-2015

Źródło: [1] s. 131

Rysunek 6. Stopień integracji handlowej Armenii, Białorusi, Kazachstanu Kirgistanu, Rosji w ramach EAUG, jako udział eksportu w PKB w latach 2000-2015

Źródło: [1] s.132

Badając mechanizm wpływu EAUG na zmiany stopnia integracji z gospodarką światową prezentowane przekroje zestawiałam z badaniami nad stopniem wpływu eksportu na PKB poszczególnych krajów i zidentyfikowałam następujące główne mechanizmy i zależności:

- Porównując rolę jaką eksport pełni w gospodarkach państw członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej widać, że najważniejszy jest w gospodarce Białorusi i Kazachstanu. Niestety okres ściślejszej integracji tych państw w formie, najpierw Unii Celnej, następnie, Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej zbiegł się w czasie z konfliktem między Rosją i Ukrainą, który poskutkowało embargiem państw zachodnich nałożonym na Rosję i rosyjskim nałożonym na państwa zachodnie. Konsekwencjami tych zdarzeń były kryzys w Rosji, dewaluacja rubla, obniżka cen surowców energetycznych. Wpłynęło to negatywnie na gospodarki państw silnie zintegrowanych z Rosją w tym: Białorusi i Kazachstanu. Mimo, że w latach 2010-2012 oba kraje odnotowywały wzrost powiązań z gospodarką światową i to nie tylko za sprawą rosnącego eksportu do państw EAWG/EAUG ale również, a może przede wszystkim w innych kierunkach geograficznych (rysunek 5). Nadinterpretacją byłoby jednak stwierdzenie, że był to efekt Unii Celnej. Unia Celna mogła być jednym z korzystnych uwarunkowań, ale ważna była dobra światowa koniunktura gospodarcza.

- Zła sytuacja ekonomiczna w Kirgistanie powoduje, że kraj ten w coraz mniejszym stopniu uczestniczy w międzynarodowym obrocie towarowym. Uzależniony od środków finansowych przesyłanych przez migrantów zarobkowych zatrudnionych w Rosji i Kazachstanie i od zakupów tanich towarów z Chin, Kirgistan potrzebuje impulsów do wyrwania kraju z recesji.

- Armenia, mimo, że członkiem EAUG stała się dopiero w 2015 roku i nie uczestniczyła wcześniej w EAWG w ostatnich pięciu latach zwiększyła zarówno swój poziom integracji z gospodarką światową jak i obrót towarowy z państwami EAUG (rysunki 5 i 6).

- Federacja Rosyjska utrzymuje spośród państw EAWG najbardziej stabilny poziom integracji handlowej zarówno z gospodarką światową jak i z państwami EAUG, choć w ostatnich dziesięciu latach poziom eksportu w tworzeniu rosyjskiego PKB systematycznie choć nieznacznie zmniejszał się ([1], rozdział 4.1).

- Najbardziej zintegrowanym z obszarem EAUG (głównie z Rosją), państwem jest Białoruś. Należy jednak zauważyć, że zmiany stopnia tej integracji dynamicznie się zmieniają, nie jest to poziom stabilny. Wygląda jednak na to, że inicjatywy integracyjne w ramach EAUG przyczyniają się do utrzymania wysokiego poziomu integracji handlowej Białorusi z tą strukturą. Impulsów do zacieśniania relacji handlowych z państwami EAUG, kolejne kroki integracyjne dostarczyły też Armenii, Kazachstanowi i Rosji. Natomiast uczestnictwo w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej nie wpłynęło na wzrost integracji handlowej Kirgistanu z państwami z EAUG.

W ramach realizacji **zadania 6** opracowałam 12 diagramów (po jednym dla każdego państwa) prezentujących stopień oddziaływania poszczególnych czynników ekonomicznych, na integrację

odgórną i oddolną danego kraju w ramach poszczególnych ugrupowań wewnątrzregionalnych ([2], rozdziały 14, 15, 16, 17). Tabela 7 prezentuje przykładowy diagram sporządzony dla Federacji Rosyjskiej.

Tabela 7. Zmiany oddziaływania poszczególnych czynników ekonomicznych i zmiany poziomu integracji odgórnej i oddolnej Federacji Rosyjskiej z państwami obszaru postradzieckiego w okresie 1991-2015

Rosja		1991-1995			1996-2000		2001-2005		2006-2010		2011-2015		
Czynniki ekonomiczne	Zmiany PKB	D	I	I	I	D	I	I	I	D	I	I	I
	Wolumen obrotów handlowych	wzrost			wzrost/spadek/ wzrost		wzrost		wzrost/spadek/ wzrost		wzrost/spadek		
	Napływ BIZ (skumulowany w poszczególnych sub-okresach)	3354			15449		42892		239527		213868		
Integracja odgórna (regionalizm)		WNP			WNP PZBiR EAWG		WNP PZBiR EAWG		WNP PZBiR EAWG UC		WNP PZBiR EAWG / EAUG UC WPG		
Stopień integracji handlowej	WNP	0,2			0,16		0,13		0,11		0,12		
	PZBiR	0,03			0,06		0,03		0,04		0,04		
	EAWG/EAUG	0,08			0,09		0,06		0,06		0,08		

Źródło: Na podstawie [2] s. 302

Dzięki zestawieniu zmiany oddziaływania poszczególnych czynników ekonomicznych i zmian poziomu integracji odgórnej i oddolnej poszczególnych państw badanych w ramach poszczególnych ugrupowań w latach 1991-2015 mogłam sformułować wnioski dotyczące:

- identyfikacji efektów handlowych międzynarodowej integracji gospodarczej w ramach poszczególnych badanych ugrupowań integracyjnych ([1]; [2]; [4]);
- identyfikacji efektów handlowych badanych inicjatyw integracyjnych z perspektywy poszczególnych 12 państw badanych ([1]; [2]; [4]);
- identyfikacji wpływu międzynarodowej integracji regionalnej na gospodarki państw badanych ([1]; [2]);
- identyfikacji efektów wprowadzenia unii celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji i ocena jej wpływu na gospodarki tych państw i ich międzynarodowe relacje gospodarcze ([1]; [3]; [5]; [6]);
- oceny wpływu procesów integracyjnych na obszarze postradzieckim na napływ BIZ do poszczególnych państw badanych [2];
- oceny wpływu poszczególnych inicjatyw integracyjnych na międzynarodowe stosunki gospodarcze poszczególnych 12 państw ([1]; [2]; [4]; [5]; [6]).

W ramach przeprowadzonych badań stwierdziłam, że można mówić o dwóch fazach zaobserwowanych w czasie okresu badanego. Pierwsza faza to okres lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku, kiedy to państwa postradzieckie doświadczały kryzysów ekonomicznych, politycznych, a niejednokrotnie konfliktów zbrojnych będących efektem rozpadu ZSRR. W tym czasie niewiele z państw badanych miało jasno sformułowane priorytety integracyjne. Wiele z nich wypróbowywało różne rozwiązania. W fazie drugiej zaczął się krystalizować obraz integracji charakteryzujący się większymi prawidłowościami. Bardziej przewidywalne stały się również reakcje integracyjne części krajów na okresy gorszej koniunktury, napięcia polityczne, itd. Niemniej genezy tych prawidłowości możemy doszukiwać się już w fazie pierwszej. Wnioski takie mogą się wydawać kontrowersyjne bo integracja odgórna (instytucjonalna) szczególnie do połowy lat 90. wydaje się być skoncentrowana na WNP i obejmuje aż 12 państw. Niemniej właśnie w początku lat dziewięćdziesiątych doszło do największej w okresie badanym dywersyfikacji powiązań handlowych i poszukiwania nowych, strategicznych partnerów gospodarczych. Można nawet założyć, że wiele krajów w tym czasie traktowało integrację instytucjonalną w ramach WNP jako fazę separacji przed "rozwozem" (Putin, 2004). Dopiero okres lat dwutysięcznych charakteryzuje się bardziej świadomymi wynikającymi z pewnej strategii decyzjami. Integracja w ramach WNP, EAUG (wcześniej EAWG) daje państwom członkowskim poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego i politycznego [2].

Integracja na obszarze badanym pełni nowe funkcje. Nie tylko ma sprzyjać powiązaniom gospodarczym ale również zapewniać stabilność dostaw surowców i stabilność rynków zbytu. Gwarantuje powiązania kooperacyjne wytworzone nie przez podmioty gospodarcze ale przez władze państw. W odróżnieniu od integracji europejskiej integrację na obszarze WNP można nazwać „centralnie kierowaną integracją” ([1]; [2]).

Można wskazać grupę państw, które w okresach kryzysów zacieśniają integrację wewnątrzregionalną: należą do nich: Białoruś, Kirgistan, Tadżykistan, Armenia. Co ciekawe również Federacja Rosyjska w okresach problemów politycznych na arenie międzynarodowej decyduje się na wzmacnianie swojej pozycji poprzez współpracę w regionie [1].

Z kolei w okresach kryzysów ekonomicznych (gorszej sytuacji ekonomicznej) Federacja Rosyjska zacieśnia integrację w regionie, oferując pomoc. Dzięki temu stara się wzmocnić swoją pozycję na arenie międzynarodowej. Szczególnie wizerunkowo, w zakresie *soft power* ma to dementować opinie o Rosji jako państwie niestabilnym ekonomicznie.

Część państw czuje się przytłoczona silnymi powiązaniem z Rosją. Część państw ciągle postrzega w Rosji wsparcie i pomoc dla nieefektywnych gospodarek czy nawet rządów w okresach kryzysowych. Mamy też przykłady państw rozdartych między integracją prorosyjską i prozachodnią, dla których rozwiązaniem byłaby komplementarność integracji na obszarze postradzieckim z procesami integracyjnymi w Europie czy Azji ([4]; [5]).

WNP nie spełnił pokładanych nadziei i nie rozwijał się zgodnie z założeniami. Większość obszarów objętych integracją WNP miało formę deklaracji, a nie faktycznych działań. Niemniej WNP ciągle daje państwom członkowskim poczucie bezpieczeństwa politycznego i ekonomicznego. Dzięki temu ugrupowaniu zachowane zostało wiele powiązań gospodarczych. Pokazują to wykresy wyniki badań zestawiające stopień integracji instytucjonalnej i handlowej [2]. Z wyjątkiem Rosji, państwa najściślej powiązane z WNP w ramach integracji instytucjonalnej to również kraje o najwyższym wskaźniku integracji handlowej.

Państwa, które zdecydowały się na integrację w ramach EAWG/EAUG mają najbardziej sprecyzowaną politykę integracyjną w regionie. Utworzenie Unii Celnej, a następnie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i EAUG było nie tylko sukcesem integracji odgórnej ale doprowadziło też do pewnych efektów w ramach integracji handlowej [1].

Badane czynniki ekonomiczne miały wpływ na kierunki procesów integracyjnych ale nie zawsze oddziaływały zgodnie z przewidywaniami. Okresy złej sytuacji ekonomicznej traktowane są zazwyczaj w literaturze jako czas większego protekcjonizmu państw i mniejszej chęci do zacieśniania więzi międzynarodowych. W przypadku badanego obszaru powodowały zacieśnienie integracji instytucjonalnej. EAWG powstało pod koniec kryzysu, który rozpoczął się w 1998 roku w Rosji i przeniósł na inne kraje postradzieckie. Podobnie odnowienie Traktatu o Bezpieczeństwie Zbiorowym nastąpiło w 1999 roku, a więc w czasie trwania kryzysu. Z kolei Unia Celna powstała w okresie kiedy międzynarodowy kryzys finansowy dotarł do państw postradzieckich. Część państw: Białoruś, Tadżykistan, Kirgistan, Armenia korzystała w czasie kryzysów z pomocy Rosji i nie pozostało to bez wpływu na ich integrację instytucjonalną. Prawdopodobnie ta nie dotyczyła wszystkich państw badanych, a głównie tych, które uczestniczyły w EAWG/EAUG [1], [2].

Państwa takie jak: Azerbejdżan, Gruzja, Turkmenistan, Uzbekistan czy Ukraina kształtowały swoje relacje integracyjne niezależnie od sytuacji ekonomicznej. Można zauważyć, że pomoc rosyjska dla państw o nią aplikujących wiązała się często z bezpośrednimi inwestycjami rosyjskimi na ich terenie. To z kolei wywoływało przejściowe lub trwałe zwiększenie integracji handlowej tych krajów w ramach WNP. Z kolei inwestycje z państw trzecich zwiększały udział obrotów handlowych z państwami trzecimi, a zmniejszały integrację handlową wewnątrz WNP [2].

Osobnym tematem są relacje handlowe Rosji z państwami postradzieckimi. Występuje tu bowiem unikalną sytuację, w której Rosja dąży do integracji z państwami, które nie są jej najważniejszymi partnerami handlowymi i gospodarczymi. W wielu przypadkach pełnią wręcz marginalną rolę. Niemniej biorąc pod uwagę strukturę rosyjskich obrotów handlowych z państwami badanymi okazuje się, że pełnią one w rosyjskiej gospodarce ważną rolę. Z państw WNP zasobnych w surowce Rosja importuje niezbędne do wypełnienia zobowiązań międzynarodowych gaz i ropę. Dzięki temu trudnodostępne i kosztowne w wydobyciu zasoby rosyjskie nie muszą być eksploatowane. Z drugiej strony państwa badane są odbiorcami wysokoprzetworzonych wyrobów

rosyjskich, w których Federacja Rosyjska chce się specjalizować. Można więc zaryzykować stwierdzenie w nawiązaniu do ekonomii strukturalnej (Justin Yifu Lin), że jest to integracja strukturalna([1]; [2]; [4]).

Powstanie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej spowodowało wprowadzenie nowej jakości do procesów międzynarodowej integracji gospodarczej zachodzących na obszarze postradzieckim. EAUG charakteryzuje się nowymi rozwiązaniami instytucjonalnymi, w tym nowymi, dla badanego obszaru, kompetencjami organów integracyjnych oraz większą niż wcześniejsze ugrupowania integracyjne skutecznością implementacji kolejnych elementów integracji. Poza tym w odróżnieniu do innych porozumień integracyjnych na obszarze postradzieckim EAUG dysponuje instrumentami do stworzenia płaszczyzny dialogu gospodarczego i politycznego między Euroazjatycką Unią Gospodarczą, a państwami trzecimi (np. Unią Europejską czy Chinami) ([5]; [6]). Niemniej EAUG rozpoczęła swoje funkcjonowanie w wyjątkowo niekorzystnym okresie: w trakcie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, embarga państw zachodnich na część produktów rosyjskich i embarga rosyjskiego na część produktów pochodzących z państw zachodnich, drastycznego spadku cen surowców. Te okoliczności znacznie utrudniają ocenę potencjału integracyjnego EAUG i jego efektów [1].

Integracja regionalna może być rozwiązaniem różnych problemów obszaru postradzieckiego pod warunkiem odpowiedniej integracji z gospodarką światową. Nowym wyzwaniem i nową szansą dla the EAUG i WNP jest tworzony przez Chiny Nowy Jedwabny Szlak. W relacjach zewnętrznych EAUG może stanowić atrakcyjny łącznik i ułatwienie w relacjach między Chinami i Unią Europejską. Również w interesie UE powinny być dobre relacje z EAUG bowiem chińska ekspansja gospodarcza może powodować dominację tego kraju w gospodarkach wielu państw. Powstaje pytanie czy i jak Rosja i inne kraje EAUG rozegrają ten temat. Badania wskazują na duże możliwości oddziaływania EAUG w tym obszarze [1], [5], [6].

Realizacja **zadań 1-6** umożliwiła identyfikację, zbadanie i ocenę konsekwencji, cech i mechanizmów międzynarodowej, ekonomicznej integracji regionalnej zachodzącej na obszarze postradzieckim. Ze względu na różnice, zachodzących na obszarze postradzieckim, procesów integracyjnych w stosunku do modelu zachodnioeuropejskiego czy innych inicjatyw w ramach **zadania 7** podjęłam się dokonania syntezy koncepcji **międzynarodowej ekonomicznej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim**.

Do opisu zjawisk zachodzących w ramach procesów integracyjnych na obszarze postradzieckim używa się wielu pojęć, nazw, definicji wskazujących na pewne cechy specyficzne tej integracji. Głównie są to określenia: integracja utrzymująca razem (*holding-together*), integracja ochronna (*protectional integration*), integracja napędzana kryzysem (*crisis driven integration*), każde z nich wiele wnosi do zrozumienia motywów, zjawisk i procesów zachodzących na tym obszarze. Nie ujmują one jednak w pełni logiki tej integracji, jej cech i mechanizmów nią sterujących, stanowiąc jedynie konceptualizację pewnych jej cech. Moim celem było zatem przedstawienie kompleksowej

koncepcji zawierającej: koncept, funkcje i mechanizmy, charakteryzującej się korzyściami poznawczymi i aplikacyjnymi dla dyscypliny naukowej ekonomia, w obszarze ekonomii międzynarodowej.

Dokonując syntezy koncepcji międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim proponuję więc następującą konwencję terminologiczną:

Po pierwsze, koncept **integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim**, nie odnosi się wyłącznie ani do procesów regionalizmu ani regionalizacji na badanym obszarze. Termin ten dotyczy obu tych zjawisk zachodzących w EAUG (i w innych inicjatywach na obszarze postradzieckim). Z jednej bowiem strony, państwa integrujące się w ramach EAUG/UC/WPG czy strefy wolnego handlu w WNP, zdecydowały się na kolejne kroki integracyjne ze względu na specyficzne powiązania strukturalne między swoimi gospodarkami. Z drugiej strony, jak zauważyli już wiele lat temu Barry Buzman i Ole Weaver⁴, między gospodarkami państw postradzieckich ma miejsce swego rodzaju „dryfowanie” w stronę państw obszaru. Owo „dryfowanie” powoduje utrzymywanie i zacieśnianie więzi ekonomicznych, czyli właśnie procesy integracji oddolnej. Dzięki realizacji zadań 1-6 wykazałam, że nawet jeśli dany kraj badany w różnych okresach czasu z powodów pozaekonomicznych starał się izolować od państw obszaru postradzieckiego to owo „dryfowanie” i tak powodowało utrzymywanie ważnych powiązań gospodarczych właśnie z powodów strukturalnych (np. w Uzbekistanie, Mołdawii, Azerbejdżanie, Gruzji czy na Ukrainie). Innymi słowy, dzięki wybraniu takiej, jak prezentowana w zadaniach 1-6, optyki badawczej, można zaobserwować skalę zjawiska procesów regionalizacji wynikających z przyczyn strukturalnych. Bez wątplenia owe czynniki strukturalne to nie tylko zależności produkcyjne, surowcowe, energetyczne, infrastrukturalne, ale również czynnik ludzki i to w dwóch, co najmniej, płaszczyznach. Po pierwsze, w kontekście powiązań migracyjnych między państwami o wysokim przyroście naturalnym i wysokim wskaźniku ubóstwa (Kirgistan, Armenia) i krajami potrzebującymi „rąk do pracy” charakteryzującymi się wyższym standardem życia i poziomem dochodów (Rosja, Kazachstan). Poza tym, czynnik ludzki to relacje międzyludzkie elit, przedsiębiorców wywodzące się jeszcze z okresu ZSRR lub w kolejnych pokoleniach bazujące na tych dawnych relacjach.

Ponieważ nie ma na świecie innego podobnego przykładu reintegracji, jak w przypadku obszaru postradzieckiego, należy założyć, że termin ten może być wiązany głównie z tym obszarem. Choć, z drugiej strony, gdyby doszło do rozwiązania Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu (NAFTA) lub gdyby doszło do wystąpienia kilku państw z Unii Europejskiej być może można byłoby zaobserwować analogiczne zjawiska w Europie czy Ameryce Północnej, choć dotyczyłyby one raczej biedniejszych państw z tych obszarów.

⁴ B. Buzan i O. Weaver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press 2003, s. 411.

Po drugie, integrację strukturalną na obszarze postradzieckim definiuję jako podyktowaną czynnikami strukturalnymi wynikającymi z położenia geograficznego, historii, struktury gospodarek państw członkowskich, powiązań handlowych, kapitałowych, surowcowych, powiązań związanych z czynnikiem ludzkim oraz miejscem badanych państw w międzynarodowym podziale pracy. Bowiem w pojęciu „integracji strukturalnej” na obszarze postradzieckim zachodzą też pewne negatywne zjawiska związane z niepowodzeniami państw badanych na innych rynkach i w innych poza obszarem badanym relacjach międzynarodowych. Przykładem może być Rosja, która choć znacznie bardziej handlowo i ekonomicznie powiązana jest z UE i Chinami niż z państwami EAUG (WNP) postrzega rynki państw badanych jako ważne ze względu na strukturę obrotów handlowych. Federacja Rosyjska na rynki UE i Chin sprzedaje głównie surowce, podczas gdy na rynki państw EAUG (i całego WNP) sprzedawane są rosyjskie towary zaawansowane technologicznie, a na takim profilu eksportu zależy Federacji Rosyjskiej. W przypadku Białorusi integracja w ramach EAUG umożliwia nieprzeprowadzanie prodemokratycznych i prorynkowych reform, które byłyby niezbędne gdyby kraj ten prowadził samodzielną międzynarodową politykę ekonomiczną. Z perspektywy Armenii integracja z Federacją Rosyjską jest gwarantem integralności terytorium i dostępu do surowców energetycznych po preferencyjnych cenach. Kirgistan, Armenia i Białoruś oczekują również rosyjskiej pomocy finansowej w okresach gorszej koniunktury, w których ich nieefektywne gospodarki szczególnie źle sobie radzą.

Po trzecie, stopień regionalizmu nie zawsze odzwierciedla regionalizację poszczególnych krajów w ramach obszaru postradzieckiego. W przypadku Federacji Rosyjskiej zakres integracji handlowej w całym okresie badanym był najmniejszy. Wynika to z wielkości i potencjału ekonomicznego tego kraju w relacji do państw pozostałych. Niemniej z powodów strukturalnych rynki państw Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i całego WNP pełnią ważne funkcje w strukturze rosyjskich obrotów handlowych stanowią, bowiem odbiorców rosyjskich towarów wysoko przetworzonych. Z drugiej strony, uzupełniają rosyjskie zasoby surowców, dzięki czemu Rosja nie musi sięgać do części swoich trudnodostępnych lub wymagających znacznych nakładów finansowych zasobów. Spośród państw o najwyższym stopniu regionalizmu największy stopień regionalizacji charakteryzuje Białoruś i Kirgistan. Oba te państwa mają najwyższy wskaźnik integracji handlowej w ramach EAUG.

Po czwarte, integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim można przypisać pewne nowe lub odnowione funkcje. Nie tylko ma sprzyjać powiązaniom gospodarczym, ale również zapewniać stabilność dostaw surowców i stabilność rynków zbytu. Gwarantuje powiązania kooperacyjne wytworzone nie przez podmioty gospodarcze, ale przez władze państw aby w ten sposób osiągnąć korzyści związane ze specjalizacją produkcji i wymiany handlowej. Cały obszar postradziecki dotknięty jest bowiem problemem niestabilności ich dochodów eksportowych wynikającym ze specjalizacji surowcowej. W tym kontekście funkcją integracji ma być też zapewnienie pewnego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego.

Integracja strukturalna stanowi zatem kompleksową koncepcję międzynarodowej, ekonomicznej integracji regionalnej na obszarze postradzieckim. Ponieważ teoria międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej stale ewoluuje zaprezentowana przeze mnie koncepcja jest elementem tej ewolucji.

Przeprowadzone przez mnie badania lokują się w dyscyplinie ekonomia w obszarze ekonomii międzynarodowej⁵, w następujących podobszarach⁶:

- polityka handlowa (międzynarodowe stosunki handlowe: międzynarodowa ekonomiczna integracja regionalna, ekonomia polityczna polityki handlowej, polityka handlowa w krajach rozwijających się, protekcjonizm),
- makroekonomia gospodarki otwartej (koordynacja polityki międzynarodowej).

Osiągnięcie postawionego celu naukowego, jakim jest opracowanie koncepcji międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim, stanowi istotny wkład przede wszystkim w rozwój teorii badań z zakresu międzynarodowej ekonomicznej, integracji regionalnej, ekonomii politycznej, polityki handlowej oraz polityki handlowej krajów rozwijających się.

Podjęty temat ma charakter innowacyjny, dotychczas nie opisywany w literaturze przedmiotu. Przeprowadzone badania mają znaczny wkład poznawczy w zakresie motywów, mechanizmów i skutków współczesnych procesów międzynarodowej integracji regionalnej. Opracowana metodyka ma też walory aplikacyjne. Zaprezentowana przeze mnie koncepcja może ułatwiać prognozowanie efektów ekonomicznych integracji strukturalnej na różnych szczeblach, począwszy od podmiotów klasy państwa czy organizacji międzynarodowej poprzez podmioty klasy regionu czy branży po pojedyncze przedsiębiorstwa. Poza tym przedstawiona koncepcja może innym badaczom ułatwiać badania nad procesami integracyjnymi szczególnie w przypadku ugrupowań pozaeuropejskich i tych, które integrują państwa o różnym poziomie ekonomicznym.

Procesy międzynarodowej, ekonomicznej integracji regionalnej stanowią niezwykle interesujący i obszerny obszar badawczy. Ze względu na procesy globalizacyjne, postęp technologiczny i inne czynniki wewnętrzne i zewnętrzne podlegają one nieustannym zmianom i przeobrażeniom.

⁵ Większość autorytetów naukowych w Polsce skłania się ku używaniu określenia ekonomia międzynarodowa zamiast międzynarodowe stosunki gospodarcze np.: A. Budnikowski, *Ekonomia międzynarodowa*, PWE, Warszawa 2017 s. 24-25; M. Gorynia, *O klasyfikacji nauk zajmujących się międzynarodową działalnością gospodarczą*, w: *Globalizacja i regionalizacja w gospodarce światowej: księga jubileuszowa z okazji 45-lecia pracy naukowej Profesora Jana Rymarczyka*, red. B. Skulska, M. Domiter, W. Michalczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2012, s.49.

⁶ Na podstawie: A. Budnikowski, *Ekonomia międzynarodowa*, PWE, Warszawa 2017; M. Gorynia, *O klasyfikacji nauk zajmujących się międzynarodową działalnością gospodarczą*, w: *Globalizacja i regionalizacja w gospodarce światowej: księga jubileuszowa z okazji 45-lecia pracy naukowej Profesora Jana Rymarczyka*, red. B. Skulska, M. Domiter, W. Michalczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2012; P. R. Krugman, M. Obstfeld, M. Melit, *International Trade: Theory and Policy (10th Edition)*, Pearson Education Limited 2014.

Rozpad ZSRR był jednym z najistotniejszych czynników, które w ostatnich latach wpłynęły na geoeconomiczną mapę świata. Moje dotychczasowe prace nie wyczerpują w pełni zagadnienia międzynarodowej integracji gospodarczej na obszarze postradzieckim ale wnoszą do ekonomii międzynarodowej istotną wiedzę teoretyczną i empiryczną. W swoich przyszłych badaniach planuję podjąć temat wpływu procesów międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim na przeobrażenia ekonomiczne na kontynencie europejskim i azjatyckim, w tym globalne łańcuchy wartości.

5. OMÓWIENIE POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH

Moje główne zainteresowania badawcze po uzyskaniu stopnia doktora koncentrowały się na procesach ewolucji form, mechanizmów i efektów międzynarodowej, ekonomicznej integracji regionalnej. W swoich badaniach zajmowałam się zarówno teorią ekonomicznej integracji regionalnej jak i praktyką dotyczącą różnych części współczesnego świata. Prawie 50 moich publikacji dotyczy tej problematyki w ujęciu zarówno teoretycznym jak i empirycznym.

Prowadzone przeze mnie badania i większość opublikowanych prac, lokują się w dyscyplinie ekonomia w obszarze ekonomii międzynarodowej, w podobszarach⁷:

- polityka handlowa głównie: międzynarodowe stosunki handlowe w różnych częściach świata, teoria polityki handlowej, międzynarodowa ekonomiczna integracja regionalna, ekonomia polityczna polityki handlowej, polityka handlowa w krajach rozwijających się, protekcjonizm,
- makroekonomia gospodarki otwartej: koordynacja polityki międzynarodowej, międzynarodowe instytucje gospodarcze,
- międzynarodowy system walutowy: międzynarodowa infrastruktura finansowa, globalizacja kryzysów finansowych.

Badałam ewolucję form międzynarodowych ekonomicznych powiązań gospodarczych zarówno z perspektywy wybranych międzynarodowych porozumień o wolnym handlu i unii celnych, w kontekście funkcjonowania międzynarodowych instytucji finansowych, wpływu międzynarodowych kryzysów walutowych jak i z perspektywy uwarunkowań strukturalnych np. związanych z surowcami energetycznymi.

Zdobyte przez mnie w trakcie realizacji tych prac doświadczenie umożliwiło mi ostateczne opracowanie koncepcji międzynarodowej, integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim. Syntetyczne zestawienie najważniejszych osiągnięć naukowo-badawczych po uzyskaniu stopnia doktora przedstawiono w tabeli 8.

Tabela 8. Syntetyczne zestawienie dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora (2002-2017)

Wyszczególnienie	Liczba		
	krajowe	zagraniczne	ogółem
Wydawnictwa książkowe, monografie	4	1	5
• w tym autorskie	1	0	1
• w tym współautorskie	3	1	4
Redakcja monografii, książek i prac zbiorowych	1	2	3
Rozdziały w wydawnictwach zbiorowych	16	12	28

⁷ P. R. Krugman, M. Obstfeld, M. Melit, International Trade: Theory and Policy (10th Edition), Pearson Education Limited 2014

Wyszczególnienie	Liczba		
	krajowe	zagraniczne	ogółem
• w tym autorskie	13	12	25
• w tym współautorskie	2	0	2
Publikacje w wydawnictwach konferencyjnych indeksowanych przez Thomson Reuters® Web of Science®	0	4	4 ⁸
• w tym autorskie	0	3	3
• w tym współautorskie	0	1	1
Artykuły w pozostałych recenzowanych czasopismach naukowych	11	4	15
• autorskie	8	3	11
• współautorskie	3	1	4
Wygłoszone referaty na międzynarodowych i krajowych konferencjach tematycznych	20	21	41
• autorskie	16	19	35
• współautorskie	4	2	6
Niepublikowane raporty z prac badawczych	1	0	1
Wykonanie ekspertyzy lub innych opracowań na zamówienie	1	0	1
Udział w projektach naukowo-badawczych	1	0	1
• kierownik projektu	1	0	1
• wykonawca	0	0	0
Prace własne i statutowe	10	0	10
• kierownik projektu	4	0	4
• wykonawca	6	0	6
Recenzowanie artykułów naukowych	2	3	5
Staże	1	1	2
Sumaryczna indywidualna liczba punktów za publikacje naukowe według MNiSW <i>Punktacja indywidualna wyznaczona zgodnie z punktacją przyznaną przez Oddział Informacji Naukowej Politechniki Białostockiej</i>	294,25		

Źródło: opracowanie własne.

Od uzyskania stopnia doktora jestem autorką bądź współautorką ponad 50 publikacji naukowych, z czego 4 indeksowanych jest przez Thomson Reuters® Web of Science®. Sumaryczna indywidualna punktacja za moje publikacje naukowe według MNiSW wynosi 294,25. Problematyka poruszana w moich pracach lokuje się w dyscyplinie ekonomia, w obszarze ekonomii międzynarodowej. Wykaz publikacji niestanowiących osiągnięcia naukowego jest umieszczony w załączniku 3, punkty 2.1-2.7. Wśród wymienionych publikacji na podkreślenie zasługują między innymi prace:

1. Naruszewicz S., Czerewacz K., *Międzynarodowe instytucje finansowe wobec wyzwań współczesności*, WSAP, Białystok 2003, 330 s. [ISBN 83-915683-1-8]

⁸ Jedna z publikacji znajduje się w bazie WOS, jedna przeszła już pozytywnie proces indeksacji ale w dniu składania dokumentów system wyszukiwania jeszcze jej nie uwzględnił, dwie publikacje w wydawnictwach pokonferencyjnych są w trakcie indeksacji, a wcześniejsze edycje publikacji są już w bazie WOS

2. Czerewacz K., *An influence of trade in energetic raw materials, crude oil and natural gas on the directions of integrational processes in Western and Central Asia* [in:] *Economic development, environment, energy and ethics in a global economy*, D. Frear, W. Taylor (eds), COPE, USA 2007, s. 443-453.
3. Czerewacz K., *The Regional Integration Policy of the Russian Federation* [in:] *Issues in Economic Performance: Business, Regional and Transport Issues*; [series:] *New Developments in Economic Research*, E. Shinnick (ed.) LIT Verlag, Munster 2009, s. 55-68.
4. Czerewacz K., *Polityka integracyjna Federacji Rosyjskiej jako jeden z czynników wpływających na bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej* [w:] *Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku: księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Lubomirowi Zyblikiewiczowi*, I. Stawowy-Kawka (red), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 251-261.
5. Czerewacz-Filipowicz K.: *The Economic Crisis in the Russian Federation with the Special Consideration of Energy Sector* [in:] *The Economy and Economics after Crisis*, J. Sepp, D. Frear (eds), Berliner Wirtschaftsverlag, Berlin 2010, s. 323-334.
6. Czerewacz-Filipowicz K., *An Energy Dialog between the European Union and Central Asian Countries* [in:] *Recent Developments in Energy and Environmental Research*, E. Maleviti (ed.), ATINER, Greece 2011, s. 89-99.
7. Nazarko J., Kuźmicz K.A. Czerewacz-Filipowicz K., *The New Silk Road - analysis of the potential of new Eurasian transport corridors* [in:] *The 9th International Scientific Conference "Business and Management 2016": Conference Proceedings*, Vilnius, May 12-13, 2016 / [org.] Vilnius Gediminas Technical University [et al.]. - Vilnius : Vilnius Gediminas Technical University, 2016.
8. Czerewacz-Filipowicz K., *Fears and Anxieties Resulting in Regional Integration in the Post-Soviet Area* [in:] *Strangers on Our Doorstep and Strangers in Our House*, M. Hodalska, C. Ghita, I. Dixon (eds). - Oxford : Inter-Disciplinary Press, 2016, s.49-66.
9. Czerewacz K., *Consequences of trade liberalization in integration groups created by the Russian Federation*, *Forum on Public Policy: Journal of the Oxford Round Table*, Summer 2008.
10. Czerewacz-Filipowicz K., *The influence of fossil fuels on the Eurasian Economic Community members' Foreign Economic Policies*, [in:] *Euro - Asian Journal of Sustainable Energy Development Policy*, Vol.2, nr 2 (2010).
11. Czerewacz-Filipowicz K., *Polityka migracyjna jako płaszczyzna funkcjonalna integracji ekonomicznej w ramach euroazjatyckiej wspólnoty gospodarczej*, „*Economics and Law*”, T. 12, nr. 1 (2013). DOI 10.12775/EiP.2013.005

12. Czerewacz-Filipowicz K., *Zakres procesów integracyjnych w ramach Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu*, „International Business and Global Economy”, Nr 33 (2013). DOI 10.4467/23539496IB.13.016.2401

Istotnym elementem mojego rozwoju naukowego było uzyskanie pozycji Visiting Researcher w The United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies (UNU-CRIS) w Brugge (Belgia). Jest to jedna z wiodących w świecie instytucji badawczych zajmujących się międzynarodową ekonomiczną integracją regionalną. Pod opieką Profesora Philippe De Lombaerde zajmowałam się tam głównie analizą nowoczesnych metod badawczych procesów regionalnej integracji ekonomicznej i globalizacji, weryfikacją stosowanych kryteriów i instrumentów oceny procesów integracyjnych w ramach ugrupowań integracyjnych na obszarze postradzieckim. Miałam możliwość zapoznania się z dorobkiem naukowym, badawczym i opracowaniami UNU-CRIS dotyczącymi procesów integracji regionalnej i globalizacji, metodologią badań nad procesami integracyjnymi i globalizacyjnymi prowadzonymi w UNU-CRIS, analizy najnowszych tendencji i badań w zakresie opracowania wskaźników miary procesów integracyjnych i globalizacyjnych.

Bardzo ważnym elementem mojego rozwoju naukowego były projekty badawcze, które realizowałam. W latach 2012-2016 kierowałam grantem nr 2011/03/B/HS4/05930 finansowanym przez Narodowe Centrum Nauki na temat: „Ekonomiczne konsekwencje procesów integracji regionalnej na obszarze WNP”. Przeprowadzone w ramach projektu badania stanowią znaczący wkład do rozwoju teorii międzynarodowej integracji gospodarczej zarówno na gruncie zastosowanego instrumentarium badawczego, zdiagnozowanych efektów i zależności. Pogłębiają wiedzę o obszarze WNP oraz wpisują się w ważny dyskurs w ramach teorii stosunków międzynarodowych i ekonomii międzynarodowej dotyczący relacji między multilateralizmem i regionalizmem. Rezultaty badań mają znaczenie dla społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej pomagają bowiem zrozumieć naturę powiązań ekonomicznych i politycznych na badanym obszarze. Ma to znaczenie w kontekście trwającego konfliktu na Ukrainie i embarga w relacjach między Rosją i Państwami Zachodnimi. Wyniki badań pomagają też prognozować możliwy rozwój scenariuszy dotyczących stosunków między EAUG (i całym obszarem WNP) i jego sąsiadami w tym Unią Europejską i Chinami. Znaczna część realizowanych badań znalazła swoje odzwierciedlenie w osiągnięciu naukowym prezentowanym w punkcie 4.3.

W ramach prac własnych Politechniki Białostockiej między innymi:

1. Kierowałam projektem finansowanym przez Komitet Badań Naukowych nt.: Transatlantyckie stosunki gospodarcze, nr W/Z/6/02. W jego ramach badałam zakres i charakter międzynarodowych stosunków gospodarczych między Unią Europejską i USA oraz Unią Europejską i państwami Ameryki Łacińskiej. Realizując projekt badałam stopień komplementarności między poszczególnymi państwami i perspektywy rozwoju relacji handlowych oraz wpływ międzynarodowej infrastruktury instytucjonalnej na relacje gospodarcze między państwami.

2. Kierowałam projektem finansowanym przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji nt.: Procesy integracyjne w relacjach transatlantycznych, nr W/WZ/5/06. Głównym celem badań prowadzonych przeze mnie w tej części badań była ocena potencjalnych korzyści, które państwa Unii Europejskiej mogłyby osiągnąć dzięki podpisaniu umowy gospodarczej z USA oraz korzyści, które UE mogłaby osiągnąć dzięki realizacji umowy o wolnym handlu z państwami MERCOSUR i innymi krajami Ameryki Łacińskiej. Analiza objęła swoim zasięgiem globalny wymiar relacji transatlantycznych z racji potencjału ekonomicznego USA i UE i ich ważnej roli w relacjach gospodarczych wielu krajów.
3. Kierowałam projektem finansowanym przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji nt.: Wpływ procesów integracyjnych kreowanych przez Federację Rosyjską na bezpieczeństwo energetyczne współczesnego świata nr W/WZ/3/2009. Badania prowadzone w ramach tego projektu koncentrowały się na ocenie potencjału energetycznego Federacji Rosyjskiej, stopniu i rodzaju powiązań Rosji z innymi państwami – eksporterami surowców energetycznych z obszaru postradzieckiego i z innych części świata. Ponadto celem badań była analiza stopnia zależności poszczególnych państw europejskich, w tym Unii Europejskiej jako całości, od surowców energetycznych pochodzących z Rosji bądź uzależnionych od rosyjskiej sieci przesyłu surowców.

Moim kolejnym ważnym przedsięwzięciem badawczym był udział w kierowanym przez dr hab. Joannę Cygler, prof. nzw. SGH, projekcie nt.: Wymiana gospodarcza Polski Wschodniej z krajami byłego ZSRR i ryzyka z tym związane w kontekście ostatnich wydarzeń politycznych (Warszawa, 2014). Ekspertyza powstała, jako efekt projektu, na wspólny wniosek związków pracodawców Konfederacji Lewiatan, działających w Polsce Wschodniej: Podlaskiego Związku Pracodawców (inicjator), Świętokrzyskiego Związku Pracodawców Prywatnych Lewiatan, Warmińsko-Mazurskiego Związku Pracodawców Prywatnych, Pracodawców Lubelszczyzny „Lewiatan”, Podkarpackiego Związku Pracodawców. Ekspertyza była współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach projektu „Centrum Wspierania Dialogu Regionalnego” realizowanego przez Związek Pracodawców Warszawy i Mazowsza w partnerstwie z Wojewodą Mazowieckim. Mój udział w projekcie dotyczył wykonania analiz dotyczących przepływów handlowych, kierunków przepływów handlowych, ich zmian, dynamiki w poszczególnych państwach postradzieckich i w relacjach z Polską oraz analizy wpływu poszczególnych ekonomicznych regionalnych porozumień integracyjnych na warunki dostępu do rynku poszczególnych 12 badanych krajów z perspektywy polskich przedsiębiorców (udział w projekcie 31%).

W latach 2002-2017 uczestniczyłam w ponad czterdziestu międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych i wygłosiłam ponad czterdzieści referatów. Wśród najbardziej prestiżowych znajdują się konferencje organizowane przez Polską Akademię Nauk, Oxford University (Mansfield College), Rosyjską Akademię Nauk (Moskwa), Oxford Round Table (Oxford), International Atlantic Economic Society (IAES), Congress of Political Economists, Congress of the European Regional Science Association: ERSA, Congress of the Association de Science Regional

de Langue Française: ASRDLF (Paris), Athens Institute for Education and Research (ATINER), Eurasia Business and Economics Society (EBES), Eurasian Development Bank, Institute of Business & Politics (Moscow), International Network for Economic Research (INFER), Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski, Politechnikę Białostocką, International Society For Manufacturing, Service and Management Engineering, ARiMR, Association of Engineering, Project, and Production Management (EPPM). Szczegółowy wykaz konferencji i referatów znajduje się w załączniku 3, punkt 2.14.

Poza tym biorę aktywny udział w pracach organizacji i stowarzyszeń naukowych m.in.: Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych, American Economic Association (AEA), International Studies Association (ISA), Eurasia Business and Economics Society (EBES), International Atlantic Economic Society (IAES), International Network for Economic Research (INFER). Byłam współzałożycielem Białostockiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych i jego wiceprzewodniczącą. Obecnie jestem członkiem zarządu Białostockiego Oddziału PTSM (Załącznik 3, punkt 3.4).

6. OMÓWIENIE OSIĄGNIĘĆ DYDAKTYCZNYCH I ORGANIZACYJNYCH

Oprócz działalności naukowo-badawczej za szczególnie istotną uważam prowadzoną przeze mnie działalność dydaktyczną i organizacyjną. Syntetyczne zestawienie najważniejszych osiągnięć dydaktycznych oraz organizacyjnych po uzyskaniu stopnia doktora przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9. Syntetyczne zestawienie osiągnięć dydaktycznych i organizacyjnych po uzyskaniu stopnia doktora (2002-2017)

Wyszczególnienie	Liczba		
	krajowe	zagraniczne	ogółem
Uczestnictwo w programach europejskich i innych programach międzynarodowych lub krajowych	0	3	3
Organizacja konferencji	2	2	2
Otrzymane nagrody i wyróżnienia za działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną	14	0	14
Członkostwo w międzynarodowych i krajowych organizacjach oraz towarzystwach naukowych	2	6	8
Autorstwo programu nowego przedmiotu	8	3	11
Opiekun Studenckiego Koła Naukowego	1	0	1
Opiekun naukowy studentów-stażystów	1	1	2
Redakcja monografii prezentującej badania studentów	1	0	1
Organizacja konferencji studenckiej	1	0	1
Promotorstwo prac dyplomowych	145	0	145
• magisterskich	104	0	104
• licencjackich	41	0	41
Recenzowanie prac dyplomowych	133	0	133
• magisterskich	95	0	95
• licencjackich	38	0	38

Źródło: opracowanie własne.

Od momentu zatrudnienia na stanowisku naukowo-dydaktycznym w Politechnice Białostockiej aktywnie uczestniczę w komisjach opracowujących i aktualizujących plany studiów i programy kształcenia na kierunkach: *zarządzanie II-go stopnia* wcześniej na specjalności: *zarządzanie w handlu zagranicznym*, a następnie: *zarządzanie biznesem na rynkach wschodnich*. Na kierunku: *zarządzanie II-go stopnia*, specjalność *zarządzanie biznesem na rynkach wschodnich*, jestem współautorką całego programu studiów, jego celów i założeń.

Ponadto, jestem koordynatorem studiów w języku angielskim na kierunku *zarządzanie II stopnia*, specjalność: *management of business relations between the EU and Eurasian countries (MBR EEC)*, realizowanego na Wydziale Zarządzania PB w ramach projektu: *Logistyka i zarządzanie: międzynarodowe programy studiów II stopnia na Wydziale Zarządzania Politechniki Białostockiej (LogMan2)* na podstawie konkursu: *1/MPK/POWER/3.3/2016*. Na kierunku: *zarządzanie II-go stopnia*, studia w języku angielskim, specjalność: *management of business relations between the*

EU and Eurasian countries (MBR EEC), jestem współautorką całego programu studiów, jego celów i założeń.

Jestem m.in. koordynatorem przedmiotów: *międzynarodowe stosunki gospodarcze, regionalizm w Azji i Eurazji, economic relations between the EU and Eurasian countries, regionalizm and regionalization in Europe and Asia* a także *international trade*. Prowadzę następujące zajęcia dydaktyczne ze studentami studiów stacjonarnych i niestacjonarnych: *międzynarodowe stosunki gospodarcze* (wykład i ćwiczenia), *international trade* (wykład i ćwiczenia), *logistyka w gospodarce światowej* (wykład i ćwiczenia), *procesy globalizacyjne w gospodarce światowej* (wykład i ćwiczenia), *regionalizm w Azji i Eurazji* (wykład i ćwiczenia). Jestem również autorką programów dydaktycznych z wyżej wymienionych przedmiotów. Prowadzę zajęcia w języku angielskim dla studentów zagranicznych w ramach wymiany Erasmus oraz dla studentów zagranicznych studiujących na WZ na studiach stacjonarnych.

Brałam aktywny udział w programach międzynarodowych ERASMUS Plus (załącznik 3, punkt 3.1). Prowadziłam wykłady z przedmiotu: *regionalizm in Asia and Eurasia* oraz *international economic relations* na University of Patras w Grecji i Satakunta University of Applied Sciences (SAMK), Faculty of Logistics and Maritime Technology w Finlandii.

Od 2015 roku prowadzę zajęcia w ramach szkoły letniej współorganizowanej przez Wydział Zarządzania Politechniki Białostockiej i Zhejiang University Ningbo Institute of Technology. Tematy prowadzonych przeze mnie wykładów to: *Poland and its international relations. Polish road from a centrally-planned economy to market economy* oraz *Trade exchange between Poland, EU and China*.

Ponadto jestem promotorką zakończonych ponad 100 prac magisterskich i 40 prac licencjackich.

W latach 2002-2017 pełnię/pełniłam funkcję opiekuna naukowego stażu asystenckiego następujących studentów-stażystów:

1. Magdalena Paczuska – kierunek: zarządzanie II-go stopnia, specjalność: *zarządzanie w handlu zagranicznym*, czas trwania stażu: od 01/10/2010 do 31/01/2011
2. Khurram Khan – kierunek: zarządzanie II-go stopnia, specjalność: *management of innovation and business development*, czas trwania stażu: od 01/03/2017 do 31/07/2017

W latach 2002-2008 byłam opiekunem Studenckiego Koła Naukowego Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych. W ramach tej funkcji byłam jednym z inicjatorów Ogólnopolskiej Studenckiej Konferencji Naukowej pt.: *Rola Studenckich Kół Naukowych we współczesnej nauce*, oraz współredaktorem publikacji prezentującej 86 różnych tematów badawczych podejmowanych przez studentów w całej Polsce:

1. Z. Tomczonek, K. Czerewacz (red.), *Rola Studenckich Kół Naukowych we współczesnej nauce*, Dział Wydawnictw i Poligrafii Politechniki Białostockiej, Białystok 2006, 441 s. [ISSN 0867-096X]

Na podkreślenie zasługuje również moja działalność organizacyjna na rzecz Wydziału Zarządzania Politechniki Białostockiej. W latach 2006-2012 pełniłam funkcję **zastępcy kierownika** Katedry Ekonomii i Nauk Społecznych. Jestem członkiem Rady Wydziału Zarządzania w kadencji 2016-2019. Wcześniej byłam członkiem Rady Wydziału Zarządzania w kadencjach 2002-2005, 2005-2008 i 2008-2011.

Aktywnie uczestniczę w pracach następujących uczelnianych i wydziałowych komisji:

1. Uczelnianej Komisji Dyscyplinarnej dla Doktorantów, od 2017 roku
2. Wydziałowej Komisji Oceniającej, 2012-2016
3. Wydziałowej Komisji do spraw opracowania wniosku o uzyskanie uprawnień doktoryzowania w dyscyplinie: nauki o zarządzaniu, 2014, 2016
4. Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej 2005, 2014
5. Wydziałowa Komisja do spraw opracowania raportu samooceny na kierunku: politologia, 2010
6. Wydziałowa komisja do spraw opracowania planów studiów i programów kształcenia, 2007

Za osiągnięcia w pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej nagrodzono mnie między innymi Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2003) oraz licznymi nagrodami Rektora Politechniki Białostockiej (załącznik 3, punkt 2.13, punkt 3.3).

7. PODSUMOWANIE

Przeprowadzone przeze mnie prace naukowo-badawcze pozwoliły na opracowanie koncepcji międzynarodowej ekonomicznej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim, wskazania jej cech charakterystycznych, mechanizmów, funkcji, zakresu i relacji między regionalizmem i regionalizacją w jej ramach oraz instrumentarium, które może być stosowane do badania międzynarodowej integracji strukturalnej.

Do najważniejszych osiągnięć badawczych tworzących koncepcję międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim należy:

- 1) dopełnienie dotychczasowego dorobku teorii międzynarodowej ekonomicznej integracji regionalnej poprzez budowę koncepcji międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim;
- 2) konceptualizacja pojęcia międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim oraz identyfikacja listy jej komponentów składowych;
- 3) zdefiniowanie i opis mechanizmów międzynarodowej integracji ekonomicznej na obszarze postradzieckim;
- 4) identyfikacja i syntetyczna charakterystyka metod badawczych o istotnym potencjale stosowania w badaniu międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim;
- 5) konceptualizacja i operacjonalizacja metodyki badawczej i instrumentarium badawczego międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim;
- 6) zidentyfikowanie poszczególnych elementów i cech charakteryzujących procesy regionalizmu i regionalizacji międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim.

Koncepcja międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim ułatwia pozyskanie wiedzy o procesach ekonomicznych zachodzących na obszarze postradzieckim oraz w relacjach między państwami/ugrupowaniami tego obszaru i innymi podmiotami gospodarki światowej. Koncepcja pozwala nie tylko lepiej zrozumieć przebieg i mechanizmy gospodarcze funkcjonujące na obszarze postradzieckim, umożliwia również prognozowanie procesów regionalizmu i regionalizacji na tym obszarze.

Przedstawione osiągnięcia badawcze były przeze mnie prezentowane i poddawane dyskusji na naukowych międzynarodowych i krajowych konferencjach tematycznych, takich jak: *VII International Conference on Eurasian Economic Integration* organizowanej przez Eurasian Development Bank i Rosyjską Akademię Nauk w dniach 11-12.10.2012, *Wyzwania gospodarki globalnej* organizowanej przez Instytut Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego w dniach 22-23.05.2014, *I Kongres Azjatycki* w Toruniu w maju 2015, 14th Eurasia Business and Economics Society Conference in Barcelona, 17th Eurasia Business and Economics Society Conference in Venice; na forum seminariów i brunchu The United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies (UNU-CRIS).

Zaprezentowane przez mnie wyniki badań uzupełniają i poszerzają wiedzę na temat procesów regionalizmu i regionalizacji we współczesnej gospodarce światowej, wskazują kierunki ewolucji tych procesów. Na gruncie teorii zaprezentowana przeze mnie koncepcja międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim stanowi krok w stronę nowego etapu badań nad międzynarodową integracją ekonomiczną, kolejnego po okresie komparatywnych badań nad regionalizmem⁹.

Zaprezentowana przeze mnie koncepcja międzynarodowej integracji strukturalnej na obszarze postradzieckim, może ułatwiać prognozowanie efektów ekonomicznych regionalizmu i regionalizacji na obszarze postradzieckim, zarówno z perspektywy podmiotów klasy państwa czy organizacji międzynarodowej, poprzez podmioty klasy regionu czy branży, po pojedyncze przedsiębiorstwa. W związku z powyższym, koncepcja może mieć wymiar praktyczny, związany z prognozowaniem międzynarodowych relacji gospodarczych z państwami/ugrupowaniami na obszarze postradzieckim, na różnych płaszczyznach. Poza tym przedstawiona koncepcja może innym badaczom ułatwiać badania nad procesami integracyjnymi szczególnie w przypadku ugrupowań pozaeuropejskich i tych, które integrują państwa o różnym poziomie ekonomicznym.

Katarzyna Czerewacz-Filipowicz

⁹ Analogicznie do opisanej przez Philippa de Lombaerde i Federika Soderbauma klasyfikacji podejść badawczych teorii międzynarodowej integracji regionalnej, podzielonej przez autorów na: okres klasycznej integracji regionalnej (1945-1970), okres rewizji klasycznego podejścia do integracji regionalnej (1970-1990), okres nowego regionalizmu (1990-2000) i okres komparatywnych badań nad regionalizmem (2000-2010)